

KUR'ÂN'A GÖRE YETİMLERİN HİMAYESİ THE PROTECTION OF ORPHANS ACCORDING TO THE QUR'AN

ALİ CAN
YRD. DOÇ. DR.
MARMARA Ü. İLAHİYAT FAK.

ÖZ

Bu makale yetimlerin himaye edilmesi konusunu Kur'ân âyetleri ışığında tahlil etmeyi hedeflemektedir. Öncelikle bir beşerî realite olarak toplumsal yapının vazgeçilmez bir parçasını oluşturan yetimlere yönelik birtakım düzenleme ve müeyyideler tespit edilmiş, buna bağlı olarak da birey ve toplum ölçeğinde yetimlere karşı yapılması gereken dinî, ahlâkî ve sosyal sorumluluklar, âyetlerin çizdiği çerçevede belirlenmeye çalışılmıştır. Câhiliye döneminde hor ve hakir görülerek aşağılanan ve toplumsal hayattan dışlanan yetimlerin İslâm'ın getirmiş olduğu birtakım düzenleme ve uygulamalarla bir taraftan sağlam ve sağlıklı kişiliğe sahip olmaları; akıl, beden ve ruh sağlığı açısından gelişimlerini tamamlamaları diğer taraftan da içinde yaşadıkları çevre ve topluma entegre olarak sosyal hayatta aktif rol almaları amaçlanmıştır. Bu çerçevede Kur'ân'ın, yetimlerin insan onur ve haysiyetine yaraşır bir hayat sürmelerini öngördüğünü, dolayısıyla da Müslümanları, yakınlarında ve çevrelerinde bulunan yetimlere sahip çıkarak koruyup kollamaya, onların malî işlerini deruhte etmeye, eğitim ve öğretimleriyle ilgilenmeye kısaca bireysel, fiziksel, zihinsel ve psikososyal gelişimlerini yakından izlemeye teşvik ettiğini söylemek mümkündür. İşte bu çalışmada konuyla ilgili fikhî tartışmalardan daha ziyade İslâm'ın yetime verdiği değeri açıkça ortaya koyan Kur'ân âyetlerinden hareketle yetime ve onun himaye edilmesine ilişkin temel öğretiler ve prensipler belirlenmeye gayret gösterilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Kur'ân, Yetim, Himaye, Merhamet, Çocuk.

ABSTRACT

This paper aims to explore the protection of orphans in the light of Qur'anic verses. After a discussion on certain regulations and responsibilities that establish orphans as natural members of our society, the paper highlights within the framework of Qur'anic verses some of the religious, moral, and social duties both individuals and the larger community have to fulfill. Before the advent of Islam, orphans had to endure humiliation, oppression, and alienation. The regulations and principles that were introduced with Islam were designed to help orphans to identify themselves with a well-grounded character, develop as a healthy person in mind, body, and spirit, and to be integrated into the society with active participation. The Qur'an stipulates for orphans a life with honor and dignity, thus encourages Muslims to provide protection over orphans, to afford their financial, educational and other needs, and to follow closely their their personal, physical, spiritual, and social developments. In this paper, the emphasis has been laid more on the Qur'anic verses which clearly reveals the value Islam reserves for orphans, rather than the jurisprudential arguments, in order to specify basic teaching and principles on the topic.

Key Words: The Qur'an, Orphan, Protection, Mercy, Children.

Giriş

Kur'ân-ı Kerîm, insanlar tarafından suistimale açık alanlarda kesin hükümler vazetmiş ve bu konularla ilgili dikkat edilmesi gereken birtakım sınırlamalar ortaya koymuştur. Böylece meydana gelebilecek bazı haksızlık ve zulümlerin daha baştan önüne geçilmek istenmiştir.

Kur'ân'ın muâmelât alanıyla ilgili getirmiş olduğu hükümlere bütüncül olarak bakıldığında bunların, zayıf ve güçsüzleri koruma, zulüm ve haksızlıklara son verme, menfaat çatışmalarının önüne geçme, fitne ve ihtilafları ortadan kaldırarak birey, aile ve toplumda huzuru hâkim kılma, kısaca hayatın bütün alanlarında hak ve adaleti, huzur ve sükûneti tesis etme gibi hedeflere yönelik olduğu anlaşılmaktadır. Özellikle bu hedefler yetimlerin himaye edilmesine ilişkin âyetlerde çok daha belirgin bir şekilde görülmektedir.

Babasının vefatıyla birlikte korumasız kalan bir çocuğun pek çok açıdan haksızlık ve mağduriyete maruz kalabileceği kuvvetle muhtemeldir. Yetim kalmış bir çocuk eğer sıcak bir yuva içinde himaye edilmez, ona merhamet ve muhabbetle kucak açılmaz, gerekli talim ve terbiye verilmez, babasızlığın yol açtığı derin boşluk doldurulmaz ve en kötüsü de yapayalnız sokağa terkedilirse o, yarın toplumsal huzuru ve sosyal barışı tehdit eden bir unsur hâline gelecektir. Günümüzde “korumaya muhtaç çocuklar”, “kimsesiz çocuklar” veya “öksüz çocuklar” gibi isimler altında üzerinde önemle durulan ve ciddi bir problem olarak görülen yetimler ve onların haklarıyla ilgili Kur'ân-ı Kerîm, ayrıntılı düzenlemeler getirmiş ve başta yetimlerin akrabaları olmak üzere bütün topluma değişik yükümlülükler tahmil etmiştir. Ancak hemen belirtelim ki yetimleri himaye sürecinde, Müslümanların bu çocuklara karşı son derece hassas, dengeli, şefkatli, adil, hakperest, iyilikperver ve özverili olmaları istenmiştir.

İşte bu araştırmada yetimleri konu alan âyetler, belli bir sistematik içinde tahlil edilerek İslâm'ın

bu önemli hususa ilişkin ne tür teşvik, tavsiye ve talimatlarda bulunduğu ele alınmıştır. Bu çerçevede, yetimlerin özellikle malî haklarını muhafaza etmeye yönelik tedbirlerle onların korunması ve yetiştirilmesine ilişkin düzenlemelere yer verilmiştir. Böylece câhiliye döneminde ihmale uğrayarak ezilen, malları ellerinden alınan, rızaları alınmaksızın kendileriyle evlenen ve değişik sıkıntılara maruz bırakılan yetimlerin hangi şekillerde koruma altına alındığı ve buna bağlı olarak da infak ve himayeye nasıl hak kazandıkları tespit edilmeye çalışılmıştır.

Bu çalışma mümkün olduğu kadar âyetlerle sınırlı tutulmuştur. Bununla birlikte Kur'ân âyetlerini destekler mahiyette nebevî beyanlara da sık sık başvurulmuştur. Ancak sadece yetimlerle ilgili âyetler bile iyi tahlil edilip doğru anlaşıldığında, İslâm'ın insan şahsiyet ve onuruna değer vermede; insanlar arasındaki adaleti tesis etmede; mazlum, mağdur ve kimsesize el uzatmada; sosyal problemleri çözmede ve genel olarak bütün zaman ve mekânları içine alacak tarih üstü mesajlar sunmada, evrensel değer ve hukuk normları vazetmede ne kadar başarılı olduğu kendiliğinden anlaşılacaktır.

Bu genel girişten sonra şimdi de yetim kelimesinin sözlük ve terim anlamı üzerinde durmak yerinde olacaktır.

1. Kavramsal Çerçeve

Yetim kelimesi, Arap dilinde “yalnız kalmak, babasız olmak; gaflette bulunmak, geri kalmak” manalarına gelen “yeteme” kökünden türemiş bir sıfat olup¹ sözlükte yalnız olan veyahut tek başına kalan kişi demektir.² Yetim kelimesinin çoğulu sözlükte “eytâm”, “yetâmâ” ve “yetemeh” şeklinde gelmektedir.³

Terim anlamı itibarıyla yetim, henüz buluş çağına ulaşmadan önce babasını kaybeden çocuğa denmektedir. Buna göre annesi vefat eden çocuğa yetim denilmediği gibi, babasını kaybeden bir çocuğun da buluşdan sonra yetimliği sona ermektedir.⁴ Zira Hz. Peygamber, “*Buluşdan sonra yetimlik yoktur.*”⁵ ifadeleriyle yetimliğin, ergenlik çağına kadar devam ettiğini beyan etmiştir. Aynı şekilde Hz. Ali de ihtilamdan sonra yetimliğin kalmayacağını bizâtihî Hz. Peygamber'den öğrendiğini söylemiştir.⁶

¹ Muhammed b. Muhammed, ez-Zebidî, *Tâcü'l-arûs min cevâhiri'l-kâmus*, tahk. Abdülhalîm Tahâvî, et-Türâsü'l-Arabî, Kuveyt 2001, c. XXXIV, s. 136; Muhammed b. Mükerrrem b. Ali el-Ensârî, ibn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, Dâru Sâdir, Beyrut trz, c. XII, s. 645.

² Zebidî, *Tâcü'l-arûs*, c. XXXIV, s. 136; İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, c. XII, s. 645

³ Firuzâbâdî, Mecduddin Ebû Tâhir Muhammed b. Yâkub, *el-Kamusu'l-muhîd*, Müessesetü'r-Risâle, Beyrut 2005, s. 1172.

⁴ Ebû'l-Bekkâ, *el-Külliyat*, Müessesetü'r-Risâle, Beyrut, s. 978.

⁵ Ebû Dâvûd, *Sünenü Ebî Dâvud*, Dâru'l-Kütübü'l-Arabî, Beyrut trz., "Vesâyâ" 9.

⁶ Ebû Dâvûd, "Vesâyâ", 9.

Her ne kadar yetim kelimesi hakiki manasıyla ergenlik çağına ulaşmadan önce babasını kaybeden çocuk hakkında kullanılsa da mecazî/hükmî manada kelimenin daha geniş bir anlama sahip olduğu söylenebilir. Daha doğrusu babası sağ olsa bile, farklı sebeplerden dolayı babanın bakım ve himayesinden mahrum olan çocuklar da bir yönüyle yetimlik yaşarlar. Yani babanın çocuğun nesebini inkâr etmesi, kayıp olması, evi terketmesi veya hut çocuğun veled-i zinâ olması, küçük yaşta sokağa bırakılması gibi sebeplerden dolayı babanın himaye, koruma ve velayetine muhtaç durumda bulunan çocuklar da bir manada yetimdir. Şu hâlde hakiki bir yetim hakkında geçerli olan yalnızlık, sahipsizlik, zayıflık, âcizlik ve bakıma muhtaç olmak gibi sebepler hükmî yetimler hakkında da geçerli olduğundan, onların da bir yönüyle hakiki yetimlerin sahip olduğu haklara sahip olacakları söylenebilir.

Diğer yandan klasik literatürde yetimliğin baba eksenli yorumlanmasının temel sebebi ise daha önceki zamanlarda ailenin geçim ve nafaka sorumluluğuyla birlikte çocuğun tâlim ve terbiye yükümlülüğünün genelde erkeğin omuzlarında olmasından kaynaklanmaktadır. Ancak geldiğimiz nokta itibariyle annenin de iş hayatına atılmak suretiyle birtakım malî yükümlülükler altına girmesi, nafaka sorumluluğunun paylaşılmasıyla sonuçlanmıştır. Şu hâlde bu kavram esas itibariyle babasını kaybeden çocuk hakkında kullanıldığı gibi annesini de kaybetmiş çocuğu da içine alır. Daha geniş bir perspektiften bakıldığında yetim kavramının her ne kadar yaygın kullanım itibariyle ergen olmadan önce babasını kaybeden çocuk manasına geldiği müsellem olsa da değişik nedenlerle anne-babasını yitiren ve yalnızlığa maruz kalan korunmaya muhtaç durumdaki çocukları da kapsadığı özellikle vurgulanmalıdır. Burada bir başka önemli hususa daha değinmek gerekir ki, babasını kaybeden çocuk genellikle koruma ve yardımdan, annesini yitiren bir yetim ise şefkat ve sevgiden yoksun kalmış sayılır. Anne baba arasında her ne kadar böyle görev ayırımı olmasa bile anne sevgi ve şefkat bakımından babadan, baba da koruma ve cesaret yönüyle anneden genellikle daha ağır basar.⁷

Yetim kavramına bu şekilde temas ettikten sonra burada câhiliye döneminde yetimin nasıl konumlandırıldığına ve ona karşı gösterilen muameleye değinmek yerinde olacaktır. Zira İslâm öncesi dönemde Arapların yetimlere karşı tutum ve yaklaşımlarını ortaya koymak suretiyle Kur'ân-ı Kerîm'in yetimlere tanıdığı hak ve salâhiyetler daha iyi anlaşılacaktır. Yine bu sayede İlahî Kelâm'ın onların konumlarını iyileştirmeye yönelik vazettiği prensiplerin büyüklüğü de tam olarak tebarüz edecektir.

⁷ Abdurrahman Kasapoğlu, *Kur'ân Psikoloji Atlası*, Ekm Ofset Matbaacılık, Malatya 2010, s. 33.

2. Câhiliye Toplumunun Yetime Bakışı

Câhiliye toplumuna bakıldığında genellikle zengin, soylu ve güçlü insanların toplumun üst tabakasını ve elitlerini oluşturduğu; köle, fakir, zayıf ve güçsüzlerin ise hep mağdur edilerek ezildiği ve horlandığı görülecektir. İslâm'dan önce pek çok yetim de bu câhiliye âdetinin kurbanı olmuştur. Bu yüzden olsa gerektir ki yetimler değil şefkat ve merhametle muamele görmek en temel haklardan bile mahrum bırakılmışlardır.⁸ Hatta kimsesiz ve himayesiz hâlde bulunan yetim çocukların o dönemde en çok mağduriyet yaşayan sosyal sınıfı oluşturdukları söylenebilir.⁹

Kaba kuvvet ve gücün hâkim olduğu bir toplumda zayıflara hayat hakkı tanınmadığı için, yetimlerin belli başlı haklara sahip olabilecekleri bile kabul edilmemiş ve bu yüzden de malları ellerinden alınmış, yetim kalan çocuk eğer kız ise rızasına bakılmaksızın ve bir mehir takdir edilmeksizin kendileriyle zorla evlenilmiştir.¹⁰ Yine miras paylaşımı da kaba kuvvetin emrine girmiş olduğundan toplumun en zayıf halkasını oluşturan kadın ve yetimlerin mirastan pay almaları da engellenmiştir.¹¹ Burada yetimlerin babalarından intikal eden mirasları, velî ve vâsileri yüzünden kaybettiklerini özellikle vurgulamak gerekir. Ne yazık ki o dönemde baba hayatta iken çocuğa yapılan muamele başkadır. Çocuk babasını yitirip yetim kaldıktan sonra ise ona gösterilen muamele tamamen değişmekte, komşular ve uzak akrabalar bir yana, kendi amca, dayı ve ağabeyi bile ondan yüz çevirmektedir.¹²

Ayrıca güzel olmayan yetim kızlar, nikâh altına alınmadığı gibi onlara ait malları kaptırmamak için ölünceye kadar onların başkalarıyla evlenmelerine de müsaade edilmemektedir. Bu itibardır ki, savaşların çokluğundan dolayı sayıları da bir hayli fazla olan yetimler o dönemde bir hizmetçi ve köle muamelesi görmekten kurtulamamışlardır.¹³

İlahî Kelâm'da yetimlerle ilgili pek çok hususa işaret edilmesi, esasen onların câhiliye döneminde nasıl bir tablo ile karşı karşıya kaldıklarını

⁸ Cevad Ali, *el-Mufasssal fî tarihi'l-Arab kable'l-İslâm*, Beyrut 1970, c. V, s. 567.

⁹ Ebû Abdullah Muhammed b. Ahmed b. Ebî Bekr Kurtubî, *el-Câmi li ahkâmî'l-Kur'ân*, Dâru Âlemi'l-Kütüb, Riyad 1952, c. IV, s. 558.

¹⁰ Fahreddin er-Râzî, *Mefâtihu'l-gayb*, Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, Beyrut 2000, c. VI, s. 404.

¹¹ Ali Osman Ateş, *İslâm'a Göre Câhiliye ve Ehl-i Kitap Örf ve Âdetleri*, Beyan Yay., İstanbul 1996, s. 379-380; Murat Sancık, *İslâm Öncesi Dönem Câhiliye Kültürü*, Isparta 2002, s. 160.

¹² Ebû'l-Alâ, Mevdudî, *Tefhîmu'l-Kur'ân*, İnsan Yay., İstanbul 1991, c. VII, s. 89.

¹³ İbn Hişam, *es-Sîretü'n-nebevîyye*, Kahire 1955, c. I, s. 336; İbrahim Canan, *Kütüb-i Sitte Muhtasarı Tercüme ve Şerhi (Hadis Ansiklopedisi)*, Akçağ Yayınları, Ankara 1988, c. II, s. 528; İzzet Derzeze, *et-Tefsîru'l-hadîs*, Ekin Yayınları, İstanbul 1997, c. I, s. 555.

daha net ortaya koymaktadır.¹⁴ Buna göre Kur'ân'da yetimle ilgili âyetlerin çokça yer almasının bir nedeni de, İslâm öncesi dönemde kimsesiz çocukların ezilmeye, yerilmeye, ihmale, mahrumiyete, zulme ve hatta işkenceye maruz kalmalarıdır. İşte Kur'ân'ın bu hususa ilişkin çağrıları, yönlendirmeleri ve teşvikleri esasında yetime yönelik süregelen zulmü ortadan kaldırma amacı taşımaktadır.¹⁵ Ancak İslâm diniyle birlikte yetimlere sosyal bir statü tanınmış, birçok âyette onlarla ilişkilerde hassasiyet gösterilmesi istenmiş ve pek çok defa da Müslümanlardan, kimsesizleri korumaları ve onların yardımına koşmaları talep edilmiştir. Tâhir b. Aşûr, yetimin câhiliye döneminde horlanmışlığın ve zilletin bir ismi olduğuna dikkat çekmiş dolayısıyla da o dönemin sosyal yapısı içerisinde yetimin kendisine bir kazanç kapısı bulmasının imkânsız olduğunu vurgulamıştır.¹⁶

Özetle câhiliyede yetimler ferdi, ailevi, malî ve ictimaî açıdan birçok haksız uygulamalara maruz kalmışlardır. Bu yönüyle câhiliye dönemi yetimlerin ciddi manada horlandıkları, hakir görüldükleri ve sosyal hayattan dışlandıkları bir dönem olmuştur. Câhiliyede hâkim olan kaba kuvvet olgusu, sosyal yapının en zayıf halkasını teşkil eden yetimleri de etkilemiştir. Kur'ân ise getirdiği ilke ve prensiplerle yetimlerin özlük ve sosyal haklarını teminat altına almıştır.¹⁷ Ayrıca câhiliye döneminde yetime karşı gösterilen hoyratça uygulamalar bilindiği takdirde İslâm'ın yetime verdiği kıymet ve değer daha net bir şekilde ortaya çıkacaktır.¹⁸ İşte tam bu noktada Kur'ân'ın yetimlerle ilgili düzenlemelerine geçmek yerinde olacaktır.

3. Kur'ân'ın Yetimlerle İlgili Düzenlemeleri

Yüce Allah, İlâhî Kelâm'da yetimlere ihtimam gösterilmesi ve onların haklarına riayet edilmesi gerektiğini sık sık Müslümanların dikkatine sunmaktadır. Nitekim Kur'ân'ın yirmi üç farklı âyetinde türevleriyle birlikte yetim kelimesi geçmekte ve bu âyetlerde yetimlerle ilgili birçok düzenleme vazedilmektedir. Bu âyetler, genel olarak yetimlerin himaye edilmesini, infakta öncelenmesini, miras, fey ve ganimet gelirlerinden belli miktarda

onlara tahsisat yapılmasını ve hiçbir çıkar gözetmeksizin ekonomik açıdan desteklenmesini, özellikle de yetimlere yönelik şefkat, merhamet, iyilik ve ihsanla mukabele edilmesini salık vermektedir.

Burada şunu hemen belirtelim ki Mekkî ve Medenî âyetlerin temel karakteristiği yetimler hakkında nazil olan âyetler için de geçerlidir. Bir başka deyişle Mekkî âyetler, temel ahlâkî öğretiler çerçevesinde Müslümanların yetimlere karşı iyi davranmalarını ve kötü muamelede bulunmalarını istemektedir. Medenî âyetlerde ise yetimlerin himaye edilmesine yönelik ayrıntılı hükümler, ekonomik açıdan bir haksızlığa maruz kalmamalarına ilişkin kesin yasaklar, kısaca kimsesiz çocuklara karşı hassasiyet göstermeye davet eden talimatlar konulmuştur.¹⁹ Nihâî tahlilde Kur'ân, yetimler hakkındaki bütün âyetleriyle baştan sona onların lehine olacak şekilde birtakım düzenlemeler getirmekte, korumasız ve zayıf hâlde bulunan yetimlerin sömürü vasıtası yapılmasını engellemek istemektedir. Böylece bir kısım azgın ve taşkın nefislerin bu yetim çocukların haklarını çiğnemeye teşebbüs etme ihtimallerinin önüne geçilmeye çalışılmıştır. Şurası bir gerçek ki yetimlik, hiçbir şekilde bir eksiklik ve kusur olarak değerlendirilemez. Zira Allah Resulü daha doğmadan yetim kalmış ve küçük yaşta da anesini kaybetmiştir. Eğer yetim kalmak bir eksiklik olsaydı, Yüce Allah, en değerli elçisini yetim bırakmazdı. Ne var ki, bu hakikatin farkında olmayan ve yetimin zayıflık ve güçsüzlüğünden istifade etmeye çalışan bir kısım kötü niyetli insanların bulunması muhtemeldir. Bu itibardır ki, Kur'ân-ı Kerîm bir taraftan yetimin itilip kakılmasını, hor ve hakir görülmesini ve mallarına el uzatılmasını yasaklarken, diğer taraftan da ona karşı ihsan ve infakla muamele edilmesini emretmektedir.

Yetimlerle ilgili düzenlemeleri muhtevî bulunan âyetlerin tahliline geçmeden önce burada şunu vurgulamak gerekir ki Kur'ân'da insanın kıymet ve değerini anlatan,²⁰ ahsen-i takvîm üzere yaratıldığını,²¹ yeryüzünün halifesi kılındığını,²² meleklerin bile kendisine tâzim ve hürmette bulunduğunu²³ ve Cenâb-ı Hakk'ın ona ruhundan üflediğini,²⁴ Yaratıcı'nın kendisine sayılamayacak kadar çok nimetler bahsettiğini beyan eden âyetler²⁵ de doğrudan olmasa bile dolaylı olarak yetimlere karşı bakış ve muamelenin keyfiyetini belirlemeye yardımcı olmaktadır. Bu hususiyetlere sahip olan

¹⁴ Tâhir b. Aşûr, *et-Tahrîr ve't-tenvîr*, Dâru't-Tunûsiyye, Tunus 1984, c. II, s. 355.

¹⁵ İzzet Derveze, *et-Tefsîru'l-hadîs*, c. I, s. 153-155.

¹⁶ Tâhir b. Aşûr, *et-Tahrîr ve't-tenvîr*, c. II, s. 355.

¹⁷ Mahmut Şeltut, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Kerîm*, Kahire 2004, s. 147; Tâhir b. Aşûr, *et-Tahrîr ve't-tenvîr*, c. II, s. 355; c. XXX, s. 401-402; Yetimlerin hukukî statüsüne ilişkin geniş bilgi için bkz. Hüseyin Ertunç, İslâm'da Yetimlerin Hukukî Statüsü, *Atatürk Üniv. İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2009, sy. 31, s.127-150; Nurullah Eski, *Hak ve Sorumlulukları Bakımından İslâm Hukukunda Yetimler*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniv. Sosyal Bil. Enstüsü, Konya 2007; Cemal Muhammed, *Hukûku'l-yetimi fi'l-fıkhi'l-İslâmî*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Câmîati'ü'n-Necahî'l-Vataniyye Külliyyati'd-Diraseti'l-Ulya, Filistin 2007.

¹⁸ Tâhir b. Aşûr, *et-Tahrîr ve't-tenvîr*, c. II, s. 355; Ayrıca bkz. Bahru'l-Ulûm, *el-Yetimu fi'l-Kur'ân ve's-Sünne*, s. 93-94.

¹⁹ Ömer Başkan, *Yetim Kavramı Bağlamında Mekkî Âyetlerde Toplumun Zayıf Unsurlarına Yönelik Koruyucu Dil*, Çorum Belediyesi Kültür Yay., Çorum 2013, s. 452-459.

²⁰ İsrâ, 17/60.

²¹ Bakara, 2/30.

²² Tîn, 95/4.

²³ Bakara, 2/30.

²⁴ Secde, 32/9.

²⁵ İbrahim, 14/34.

insanın Allah nezdinde diğer varlıklara nispetle çok daha değerli olduğu ve birçok sorumluluklar üstlendiği açıktır.²⁶ Sadece akıl nimetine sahip olmak suretiyle insanın vahye muhatap olması bile tek başına çok büyük bir lütuf ve ihsandır. Şu hâlde bir Müslümanın yaratılış ve dinde kardeşlik vasfına sahip diğer insanlara karşı saygısızca davranması, insanların haklarını çiğnemesi, âciz, himayesiz ve kimsesiz bir halde bulunan kişileri kendi hâline terketmesi tasavvur edilemez.²⁷

Bunların yanı sıra ilâhî Kelâm'a göre bir insanı Allah katında şerefli ve değerli kılan husus soy ve sop, statü ve makam, zenginlik ve kudret gibi dünyevî üstünlükler değildir. Çünkü Allah katında üstünlük kriteri olarak takva gösterilmiştir.²⁸ Bu durumda insanın konum ve durumu, kıymet ve değeri, Allah'a olan yakınlığına göre değişmektedir. Bir başka deyişle kişiyi Allah katında değerli kılan, onun sahip olduğu makam ve dünyevî imkanlarının üst seviyede olması değildir. Dolayısıyla bunların bir üstünlük kriteri olarak değerlendirilemeyeceğini özellikle vurgulamak gerekir. Bu açıdan bakıldığında yetim olmayanın yetime karşı hiçbir üstünlüğünün bulunmadığını ifade etmemiz mümkündür.²⁹

İslâm'ın temel kaynaklarından tümevarım yoluyla çıkartılan ve makâsidü's-şeria olarak bilinen din, akıl, nefis, mal ve ırzın korunması³⁰ da yetimlerin her türlü haklarının korunup kollanmasını zorunlu kılmaktadır. Çünkü bütün bu hususlarda hâmisiz bir hâlde bulunan yetimleri koruma altına almak evleviyetle gereklidir. Bu genel açıklamalardan sonra şimdi de Kur'ân-ı Kerîm'in, yetimlerle ve onların himayesiyle ilgili öngördüğü düzenlemelere dikkat çekilecektir.

3.1. Yetimlerin İslahı

Babasının vefatıyla birlikte korumasız ve güçsüz bir durumda kalan bir çocuk için ilk yapılması gereken, onun bir aile ortamında himaye altına alınarak ıslah edilmesidir.

İslâm'ın sahipsiz ve kimsesiz çocukların himaye edilmesine yönelik emir ve tavsiyeleri, son derece insancıl, kuşatıcı ve problem çözücü gözükmektedir. Zira İslâm, yetim kalan çocukların sıcak bir aile ortamında,

²⁶ Benzeri yaklaşım için bkz. Cemal Muhammed, *Hukûku'l-yetimi fi'l-fikhi'l-İslâmî*, s. 6.

²⁷ Muhammed b. Cerir, Taberî, *Câmiu'l-beyân fi te'vili'l-Kur'ân*, Müessesetü'r-Risâle, Beyrut 1420/2000, c. XV, s. 5-10; Râzî, *Mefâtihu'l-gayb*, c. XXXI, s. 165; Zemaşerî, *el-Keşşâf*, Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, Beyrut c. II, s. 680.

²⁸ Hucurât, 49/13.

²⁹ Taberî, *Câmiu'l-beyân*, c. XXII, s. 309; Râzî, *Mefâtihu'l-gayb*, c. XXVIII, s. 95; Zemaşerî, *el-Keşşâf*, 4/374; Kâsımî, Cemâluddîn b. Muhammed, *Mehâsinü't-te'vil*, Dâru'l-Kütübî'l-İlmiye, Beyrut 1418, c. VIII, s. 538.

³⁰ Şâtübî, *el-Muvâfakât*, tahk. Ebû Ubeyde, Dâru İbn Affan, Huber 1997/1417, c. I, s. 31.

şefkat ve merhametle yetiştirilmelerini ve hayata hazırlanmalarını öngörmektedir. Böyle bir vazifenin yerine getirilmesinde sorumluluk öncelikle yetim kalan çocuğun akrabalarına aittir. Eğer onlar bu sorumluluğu yerine getirmezlerse bu durumda vazife, Müslüman topluma kalmaktadır.

Kur'ân-ı Kerîm bu hususu, şu âyetiyle müminlerin dikkatine sunmaktadır:

*“Sana yetimler hakkında da soru sorarlar. De ki: Onların gerek kendilerini, gerek mallarını iyileştirip geliştirmek, elbette hayırlı bir iştir. Eğer onlara sahip çıkmak için kendileriyle beraber oturmak isterseniz bu da mümkündür; Zira onlar sizin kardeşlerinizdir. Allah kimin iyileştirme gayesi güttüğünü, kimin de işi bozmayı düşündüğünü pek iyi bilir. Şayet Allah dileyseydi sizi zora koşardı. Muhakkak ki Allah üstün kudret, tam hüküm ve hikmet sahibidir.”*³¹

Bu âyet, yetimlerin ıslah edilmesiyle alakalı en kapsamlı ilâhî beyanlardan birisidir. Kur'ân yetimlerin koruyup kollanması ve ekonomik açıdan iyileştirilmesini özellikle ıslah kelimesiyle anlatmaktadır. İslah kelimesi sulh kökünden gelmekte olup Arap dilinde bozgunluğun zıddını ifade etmektedir. Buna göre ıslah kavramı, insanlar arasındaki nefret ve düşmanlık tohumlarını gidermeyi ve bunun yerine sevgi ve dostluk bağlarını ortaya çıkarmayı ifade etmek için kullanılmaktadır.³² Bu durumda âyette ifade edilen ıslah, yetimler hakkındaki her türlü yapıcı, müsbet ve olumlu etkinliği içine almaktadır.³³

Elmalılı Hamdi Yazır, bu âyet-i kerîmenin tefsirinde, öncelikle yetimlerin ıslah edilmesinin onların ihmal edilip bırakılmasından çok daha hayırlı olduğunu ifade etmiştir. Yine Elmalılı, bu âyet bağlamında, yetimlerin hâllerini ıslah etmenin, onların menfaat ve geleceklerini düşünerek işlerini görüp gözetmenin, tâlim ve terbiyesiyle ilgilenmenin ve yine mallarını işleterek artırmanın onlardan el etek çekip uzak durmaktan daha hayırlı olduğunu belirtmiştir. Bunların yanı sıra yetimlerle bir arada yaşama, onlarla ortak işler yapma veya akrabalık kurma gibi yollarla birlikteliğin sağlanması durumunda ise onların dinde kardeşlerimiz olduğu ve din kardeşliğinin ise nesep kardeşliğinden daha kuvvetli ve önemli kabul edildiği hatırlanmıştır. Buna bağlı olarak da Müslüman bir kişinin yetim hâlde bulunan din kardeşiyle arasındaki bağı koparamayacağı ve onunla kendisi arasında oluşan kardeşlik hukukuna riayet etmesi gerektiği vurgulanmıştır.³⁴

Bu âyet çerçevesinde dikkatlere sunulan yetimlerin ıslahı meselesi, onların bilhassa edep ve ilim açısından yetiştirilmelerini ve geliştirilmelerini de

³¹ Bakara, 2/220.

³² İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, c. II, s. 516-517.

³³ Kasapoğlu, *Kur'ân Psikoloji Atlası*, c. III, s. 43.

³⁴ Elmalılı Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur'ân Dili*, c. I, s. 768.

içine almaktadır.³⁵ Çağdaş müfessir Kâsımî'nin kaydettiği üzere yetimlerin gerekli ortamlar hazırlanarak manevi ve ahlâkî açılardan eğitilip yetiştirilmeleri, onların malî kazanımlarını korumaya ve ticarî hayatlarını ıslah edip geliştirmeye oranla çok daha faydalıdır.³⁶ Mustafa Merâğî de söz konusu âyetteki ıslahı, “Yetimlerin nefislerini terbiye edin, mallarını da nemalandırın.” şeklinde tefsir ederek, yetimin hem maddi yönden hem de manevi açıdan himaye edilmesi gerektiğini belirtmiştir.³⁷ Son dönemin en meşhur müfessirlerinden Tâhir b. Aşûr ise yetimlerin ıslah edilmesine yönelik kayda değer görüşlerini özetle şöyle açıklamaktadır: “Bu âyette yetimlerin sadece belirli açılardan değil her yönden ıslah edilmesi öngörülmektedir. Ancak öncelikle onların sahih İslâmî öğretilerle mücehhez kılınarak ahlâkî ve itikadî açıdan ıslah edilmeleri bir vecibedir. Bunun yanı sıra yetimlerin mizaç ve huylarını da her türlü kötü alışkanlıklardan korumak ve onları zararlı hastalıklara karşı uyarmak da ıslah kapsamına girmektedir. Yine yetimlerin yiyecek, giyecek ve barınma ihtiyaçları emsallerinin standartları çerçevesinde israfa kaçmadan ve çok kismadan giderilmelidir.”³⁸

O hâlde Kur'ân-ı Kerim'in yetimler hakkında hayırlı olduğunu ifade ettiği ıslahı, çok geniş bir çerçevede düşünmek gerekmektedir. Dolayısıyla âyetteki ıslah, yetimlerin sadece mallarını artırmayı değil onlara çok yönlü sahip çıkmayı kapsamaktadır. Bu çerçevede ıslahın, yetimlerin korunup kollanmalarından, inanç, amel ve ahlâk yönünden donanımlı kılınmalarına; yine sosyal hayata kolaylıkla entegre olmalarını sağlayacak temel eğitimlerinin verilmesinden, hayatın zor şartlarına alıştırmalarına ve mallarının en meşru ve kazançlı şekilde işletilmelerine kadar pek çok alanda birçok farklı vazifenin yerine getirilmesini içine aldığını söylemek mümkündür.

Öte yandan ıslahı emreden âyetin devamında yetimlerle kardeşlik bağlarının kurulması ve onlarla birlikte hayat sürdürülmesi önerilmiştir. Böylece Kur'ân, yetimin muhtaçlığını, yoksulluğunu ve sahipsizliğini ortadan kaldırmaya yönelik hükümleri de vazetmiş olmaktadır. Zira âyetin devamında yer alan “Eğer onlara sahip çıkmak için kendileriyle beraber oturmak isterseniz bu da mümkündür; Zira onlar sizin kardeşlerinizdir.”³⁹ ifadesiyle Kur'ân, kardeşlik bağlarına vurguda bulunarak yetimlerin toplum tarafından dışlanmasına ve hor görülmesine engel olmak istemiştir. İslâm'ın öngördüğü bu kardeşlik müessesesi, yetimlerin yanlarında her zaman birilerinin bulunacağı ve onların toplumun değerli birer üyesi kabul edilecek-

leri duygu ve düşüncesine sahip olmalarını sağlamaktadır.⁴⁰ Haddizatında “Onlar sizin kardeşlerinizdir.”⁴¹ âyeti mucibince yetimlerin din kardeşimiz olduğu gerçeği göz önünde bulundurulacak olursa onlara yediğimizden yedirme, giydiğimizden giydirmeye, yetişmeleri için her türlü ortamı hazırlama ve onlarla bir arada yaşamının teşvik edildiği kendiliğinden anlaşılacaktır.

Burada ifade etmemiz gereken bir husus da şudur: Kur'ân yetimlere ait hükümleri bildirdiği bazı âyetlerin son kısımlarında Allah'ın herşeye mutali olduğuna dikkat çekerek, bu meselenin uhrevî bir yanının olduğunu nazara vermektedir. Nitekim yetimlerin ıslahına ilişkin âyette de “Allah kimin iyileştirme gayesi güttüğünü kimin da işi bozmayı düşündüğünü pek iyi bilir.”⁴² beyanı bunun tipik bir örneğini teşkil eder. Yüce Allah, ıslah ve ifsat düşüncesiyle hareket edenleri bildiğini ifade ederek bu meselenin bir taraftan vicdanî yönüne diğer taraftan da uhrevî boyutuna işaret etmiştir. Buna göre gönüldeki gizli niyetleri, tahayyül ve tasavvurları bilen Allah, birtakım menfaatler için yetimleri yanına alan kişiye hesap soracaktır.⁴³ Râzî'nin yaklaşımına göre bu ilâhî beyan, esasında uhrevî müeyyideye dikkat çekmektedir. Bu durumda ortaya çıkmaktadır ki Allah, zâhiren ıslah düşüncesi içerisinde olan fakat içinden farklı niyetler geçiren kimseleri, gizlemiş oldukları düşüncelerden dolayı hesaba çekecektir. Şu hâlde esasında “Allah kimin iyileştirme gayesi güttüğünü, kimin de işi bozmayı düşündüğünü pek iyi bilir.”⁴⁴ âyeti çok ciddi bir uyarı anlamı taşımaktadır.⁴⁵

Ayrıca yetimlerin korunması ve ıslah edilmesine ilişkin bunca öğüt ve teşvike rağmen kimi zaman yetimlere akrabaları ve velîleri sahip çıkmamaktadır. Bu durumda onlara bakmak sosyal bir sorumluluk olarak Müslüman topluma düşmektedir. Nitekim Hz. Peygamber, “Bir kimse arkasında çoluk çocuk bırakırsa, onlara bakmak bize aittir. Kim arkasında mal bırakırsa varislerine aittir.”⁴⁶ buyurmak suretiyle, yetimlere bakmanın toplumsal bir vazife olduğuna işaret etmiştir. Hiç şüphesiz insan topluluklarının oluşturduğu siyâsî hâkimiyetin teşkilatlanmış şekli olması hasebiyle devlet, yetimlerin temel hak ve hürriyetlerini, bireysel ve sosyal kazanımlarını güvence altına alabilecek ve sosyal hayatın değişik katmanlarında kimse-siz çocukların düzenli ve istikrarlı bir şekilde vazife almalarını sağlayabilecek en büyük ve en önemli tüzel bir varlıktır.⁴⁷ Hemen belirtelim ki İslâm'ın ilk dönemlerinden itibaren kimsesiz çocukların toplum ve dev-

³⁵ Râzî, *Mefâtihu'l-gayb*, c. VI, s. 404.

³⁶ Kâsımî, *Mehâsinü't-te'vil*, c. II, s. 115.

³⁷ Merâğî, *Tefsîru'l-Merâğî*, c. II, s. 149.

³⁸ Tâhir b. Aşûr, *et-Tahrîr ve't-tenvîr*, c. II, s. 356; Ayrıca bkz. Cemâl Muhammed, *Hukûku'l-yetimi fi'l-fikhi'l-İslâmî*, s. 6-10.

³⁹ Bakara, 2/220.

⁴⁰ Kasapoğlu, *Kur'ân Psikoloji Atlası*, c. III, s. 44.

⁴¹ Bakara, 2/220.

⁴² Bakara, 2/220.

⁴³ Zemahşerî, *el-Keşşâf*, c. I, s. 263.

⁴⁴ Bakara, 2/220.

⁴⁵ Râzî, *Mefâtihu'l-gayb*, c. VI, s. 406.

⁴⁶ Buhârî, “İstikraz”, 11; Müslim, “Ferâiz”, 5.

⁴⁷ Ali Acar, “Yetimlerin Sosyal Güvenliği”, *Diyanet İlmî Dergi*, 1993, c. IV, sy. 29, s. 82.

let ölçüğünde korunmaya başlandığına tanıklık etmekteyiz. Nitekim Âsr-ı saâdette yetimlerin ihtiyaçlarını giderebilmek maksadıyla gönüllü bağış ve yardımların yapılması, düzenli vergilerin tahsil edilmesi gibi birtakım uygulamalara yer verildiği dikkatleri çekmektedir.⁴⁸ İslâm'ın yetime yönelik teşviklerinden hareketle Osmanlı Devleti de, Dâru's-şafaka ve Dâru'l-eytâmlar kurarak, kimsesiz kalan çocukları himaye etmeye çalışmıştır.⁴⁹ Dolayısıyla yetim kalan bir çocuğa akrabaları bakmadığı takdirde, Müslüman toplumun veyahut nihaî olarak devletin ona sahip çıkması zorunludur.⁵⁰ Devletin bu görevi, kayıpsız bir şekilde yerine getirebilmesi ve yetimlerin ihtiyaçlarını eksiksiz ve kesintisiz sağlayabilmesi için ise devlet bütçesinden yeterli ödenek ve fonların tahsis edilmesi gerekmektedir.⁵¹

Özetle ifade etmek gerekirse İlâhî Kelâm, yetimlerin kimsesizlik ve yalnızlıklarını suiistimal etmek isteyenlere yasak getirmekte ve onların korunup muhafaza edilmelerini emretmektedir. İslâm tefsir tarihinde pek çok müfessir, konuyla ilgili âyetlerin yorumunda yetimleri himaye etme prensibinin temelde maddi ve manevi olmak üzere iki şekilde hayata geçirilmesi gerektiğini belirtmiştir. Bu çerçevede yetimlerin ıslah edilmesine çalışmak, onları himaye altına almak, güzelce yetiştirmek, tâlim ve terbiye vermek, mallarını işletip onların yararına olacak şekilde kazanca dönüştürmek büyük bir erdem olarak değerlendirilmiştir. Zaten yetimleri koruyup kollamayı salık veren âyetteki ıslah kelimesi de yetimlerin lehine olacak meşru her türlü etkinliği içine alan bir kavramdır.

3.2. Yetimlerin Malî Açından Himaye Edilmesi

Kur'ân-ı Kerîm'de yetimlerle ilgili en fazla üzerinde durulan konu, onlara ait olan malların muhafaza edilmesi ve bu mallara haksız yere el uzatılmamasıdır. Zira mala karşı aşırı düşkün yaratılan insan nefsi,⁵² eğer terbiye edilmezse elinin altında bulunan yetimlerin mallarına bile göz dikebilecek ve haksız yere bu mallara sahip çıkabilecek bir derekeye düşebilir. Diğer taraftan yetimlerin küçük olmaları hasebiyle mallarını korumaktan âciz durumda bulunmaları ve buna bağlı olarak da onların mallarında ta-

sarrufta bulunma yetkisinin velilerine ait olması da, suiistimal ve istismar ihtimalini artıran faktörler arasında zikredilebilir.

Bu yüzden Nisâ sûresi 10. âyette Yüce Allah “*Yetimlerin mallarını haksız yere yiyenler, aslında karınları dolusu ateş yerler. Onlar, yarın harıl harıl yanan bir ateşe gireceklerdir.*” buyurmak suretiyle, hiçbir hak ve hukuk gözetmeden yetimlerin mallarını yiyenlerin çetin bir azaba düşürüleceklerini ve korkunç bir ateşe gireceklerini belirterek müminleri son derece sert bir dille ikaz etmiştir. Şunu hemen belirtmek gerekir ki bu âyette her ne kadar sadece yeme fiili zikredilmiş olsa da, esasen bununla yetimin malları hakkında yapılacak her türlü haksız tasarruf kastedilmiştir.⁵³ Dolayısıyla yetimin mallarına yönelik haksız bir tasarruf ve kazançta bulunan kimse, âyette zikri geçen uhrevî müeyyideye maruz kalacaktır.

Nüzül dönemine tanıklık etmeleri ve vahyin ilk muhatap kitlesini oluşturmaları hasebiyle Kur'ân'ın tefsirinde son derece ayrıcalıklı ve öncelikli bir konumda bulunan sahâbe topluluğu, bu âyetin içerdiği tehdit karşısında öyle korkmuş ve irkilmiştir ki böyle bir uhrevî azaba maruz kalma ihtimalinden dolayı yetimlerden uzak durmaya başlamıştır.⁵⁴ O kadar ki müminler, yetimin yiyeceğini, sütünü, hizmetçisini, bineğini hatta ona ait olan her şeyi kendilerinkinden tamamen ayırma yoluna gitmişlerdir.⁵⁵ Çünkü bu âyet, yetimlerden ve onlara ait olan herşeyden uzak duracak kadar şiddetli bir tehdit içermektedir. Bu noktada âyetteki muhtevayı destekleyici ve tefsir edici mahiyette Hz. Peygamber'in Mi'rac yolculuğundaki şu müşahedesine yer vermek tam yerinde olacaktır. Ebû Said el-Hudrî'nin rivayetine göre Allah Resulü'nün o mukaddes yolculuğunda müşahede ettiği cehennemine ait manzaralardan birisi de şu şekildedir: “*Deve dudakları gibi dudakları olan bir kavim gördüm. Bunlar için görevlendirilen birisi onların dudaklarını yakalıyor sonra da ağızlarına ateş kesilmiş bir taş koyuyordu. Öyle ki bu taş onların alt taraflarından çıkıyordu. Bunun üzerine ben, 'Ey Cebrail, bunlar da kimdir?' diye sorduğumda, o da: 'Bunlar haksızca yetimlerin mallarını yiyen kimselerdir.' şeklinde cevap verdi.*”⁵⁶

Tabiîn dönemi âlimlerinden Süddî, yetim malı yiyen kimsenin, kıyamet gününde ağız, burun, göz ve kulaklarından alev saçarak diriltileceğini ve bu bedbaht kimseyi gören herkesin, onun, yetim malı yemiş olduğunu bileceğini belirtmiştir.⁵⁷ Bu âyette ifade edildiği üzere yetim malı yiyen insanların maruz kalacağı “saîr” isimli kaynar ateşin, bilinen ateş türlerinden

⁴⁸ Muhammed Hamidullah, *İslâm Peygamberi*, c. II, s. 1043; Bu konuda derli toplu bilgiler için bkz. Beyza Bilgin, “*Yetim ve Kimsesiz Çocuklarla İlgili Tesis Kurmanın ve Yaşatmanın Önemi*”, *Diyânet İlmî Dergî*, 1997, c. XXXIII, sy. 3, s. 1-16.

⁴⁹ Geniş bilgi için bkz. Aylin Koç, “*Öksüz ve Yetim Çocuklar İçin Kurulmuş Bir Eğitim Kurumu, Daruşşefeka*” *Şavaş Çocukları Öksüzler ve Yetimler*, Kırmızı Yay., İstanbul 2003, s. 182-183.

⁵⁰ Nesimi Yazıcı, “*Osmanlıda Yetimlerin Korunması Üzerine Bazı Değerlendirmeler*”, *AÜİFD*, c. XLVIII, s. 1, 1-46; Nesimi Yazıcı, *Osmanlılar Döneminde Yetimlerle İlgili Farklı bir Uygulama; Külhanbeyliği Kurumu*, İstem, yıl:5, sy. 9, 2007, s. 9 – 20.

⁵¹ Halil Altuntaş, *Kur'ân ve Sünnet Perspektifiyle Yetimler ve Öksüzler*, IV. *Din Şurası*, Ankara 2009, s. 108.

⁵² Âdiyât, 100/8; Buhârî, “*Rikak*”, 10.

⁵³ Zemahşerî, *Keşşâf*, c. I, s. 263, 479; Râzî, *Mefâtihu'l-gayb*, c. IX, s. 506.

⁵⁴ Taberî, *Câmiu'l-beyân*, c. VII, s. 26; Zemahşerî, *el-Keşşâf*, c. I, s. 263, 479; Râzî, *Mefâtihu'l-gayb*, c. IX, s. 506; Elmalılı Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur'ân Dili*, c. I, s. 1296.

⁵⁵ Mukâtil b. Süleyman, *Tefsir*, Dâru İhyai't-Türâsi, Beyrut 1423, c. I, s. 329.

⁵⁶ Taberî, *Câmiu'l-beyân*, c. VII, s. 2; Kurtubî, *el-Câmi li ahkâmi'l-Kur'ân*, c. V, s. 53;

⁵⁷ Taberî, *Câmiu'l-beyân*, c. VII, s. 26.

hiçbirisine benzemeyeceği ve bu ateşteki şiddetin derecesini de Allah'tan başka hiçbir kimsenin algılayamayacağı söylenmiştir.⁵⁸

Kur'ân, yetim malı yemenin büyük bir günah olduğunu sarıh bir şekilde beyan eden bir başka âyetinde şöyle buyurmaktadır: “*Yetimlere mallarını verin, temizi verip murdarı almayın, onların mallarını kendi mallarınıza katarak yemeyin. Çünkü böyle yapmanız gerçekten büyük bir günahdır.*”⁵⁹

Hemen belirtelim ki bu âyet yetimlere ait malların kendilerine tastamam teslim edilmesini emretmektedir. Daha açıkcası burada emredilen husus, yetimlere ait mallara göz dikilmemesi, onların güzelce muhafaza edilmesi ve sırası gelince de hiçbir zorluk çıkarmaksızın yetimlere ait malların noksatsız bir şekilde iade edilmesidir. Bu âyette geçen “*Temizi verip murdarı almayın.*” ifadesinin delâleti hususunda müfessirler farklı görüşler serdetmişlerdir. Bunlar şu şekilde sıralanabilir:⁶⁰

1- Yetimlerin mallarının yenilmesi onların velî veya vâsîlerine haram olduğu için bu mallar “habis” yani pis ve iğrenç olarak vasıflanmıştır. Böylece onlardan haram ve pis olan malları bırakmaları, kendilerine ait olan helâl ve temiz maldan istifade etmeleri istenmiştir. Nitekim Mücâhid, “*Habisi tayyible değiştirmeyin.*” âyetini, “Haramı, helâl ile değiştirmeyin.” şeklinde tefsir ederken⁶¹ büyük dil âlimi Ferrâ da “Kendi malınız yerine yetimlerin malını yemeyin, (çünkü) onların malı size haramdır.” ifadeleleriyle açıklamıştır.⁶² Ayrıca burada yetim mallarının “habis” olarak nitelenirilmesi, insanları bu mallardan uzak tutma amacına yöneliktir. Zira insan fitratı ve tabiatı gereği pis ve iğrenç nesnelere tiksindir. Dolayısıyla bu ifadelerle şer'an haram olan bir fiilin fitraten de ne kadar çirkin bir davranış olduğu beyan edilmiştir.⁶³

2- Bir başka telakkiye göre âyet, velî ve vâsîlerin ellerindeki kötü ve değersiz malları yetimin mallarına katmak suretiyle onların güzel ve değerli mallarını almalarını yasaklamaktadır.

3- Bir anlayışa göre bu âyet, insanın kendi malıyla yetimlerin malları arasında bir alışveriş yapmamasını salık vermektedir. Buna göre onların mallarını olduğu gibi muhafaza etmek gerekir. Eğer yetimlerin mallarını satmak icab ederse bu takdirde şaibe ve töhmetten uzak durma adına bunları başkalarına satmak daha doğrudur.

⁵⁸ Elmalılı Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur'ân Dili*, c. III, s. 1296.

⁵⁹ Nisâ, 4/2.

⁶⁰ Taberî, *Câmiu'l-beyân*, c. VII, s. 525-528; Râzî, *Mefâtihu'l-gayb*, c. V, s. 217; Maverdî, *en-Nüket*, c. I, s. 447; İbn Kesir, *Tefsiru'l-Kur'âni'l-Azîm*, Dâru't-Taybe, Riyad 1999, c. II, s. 297; Tâhir b. Aşûr, *et-Tahrîr ve't-Tenvîr*, c. IV, s. 219; Elmalılı Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur'ân Dili*, c. II, s. 1279.

⁶¹ Taberî, *Câmiu'l-beyân*, c. VII, s. 525.

⁶² Ebû Zekeriyâ el-Ferrâ Yahyâ b. Ziyâd b. Abdillâh ed-Deylemî, *Meâni'l-Kur'ân*, Dâru'l-Mısıriyye li't-Te'lif ve't-Terceme, Mısır, c. I, s. 218.

⁶³ Maverdî, *en-Nüket*, c. I, s. 447.

4- Bir yoruma göre ise âyet, yetimlere ait malları haksızlık ve zulüm irtikâp etmek suretiyle almamayı aksi takdirde insanın elinde bulunan güzel malların zayi olabileceğinden söz etmektedir.

5- Bazı âlimler ise bu âyetten hareketle şöyle bir yorumda bulunmuşlardır: “Haram olan rızıkta acele edip de, senin için takdir edilen ve sana gelecek olan helâl rızıkını beklemeden onu yeme!”⁶⁴

Kaynakların bildirdiğine göre bu âyetle ilgili olarak nüzûl döneminde vahyin inzaline sebep teşkil eden hadise şöyle gerçekleşmiştir.⁶⁵ Gatafan kabilesinden Münzir b. Rifâ', yanında bulunan ve büyük miktarda bir mala da sahip olan kardeşinin oğluna bülüğ çağına erdikten sonra malını teslim etmemiştir. O da Hz. Peygamber'e giderek amcasını şikâyet etmiştir. Bunun üzerine Hz. Peygamber de, ona bu âyeti okuyarak yeğeninin malını teslim etmesini emretmiştir.⁶⁶

İlgili âyetteki “*innehu kane hüben kebirâ*” ifadesi de, yetime malını vermemenin veya onun malını kendi malına katarak yemenin büyük bir günah ve zulüm olduğunu beyan etmektedir.⁶⁷ Nitekim müttefekun aleyh bir hadîs-i şerifte Allah Resulü, “*Helâk edici yedi günahdan kaçınız.*” buyurmak suretiyle ümmetini uyarılmış ve bu yedi büyük günahdan birisi olarak da yetim malı yemeyi zikretmiştir.⁶⁸

Geldiğimiz nokta itibarıyla anlaşılmaktadır ki yetimlerin malını en mükemmel şekilde himaye etmek üzerimize düşen dinî vecibelerdendir. Şu durumda yetimlere ait olan malların ne zaman kendilerine teslim edileceği; velî ve vâsînin bu mallardan yiyip yiyemeyeceği ve bu malların yetimlere tesliminin nasıl kayıt altına alınacağı hususlarına da nasların ışığı altında açıklık getirmek faydalı olacaktır. Bu konuda Yüce Allah müminlere şöyle buyurmaktadır:⁶⁹

“*Yetimleri evlenme çağına varıncaya kadar gözetip deneyin. Akılca olgunlaştıklarını görürseniz mallarını kendilerine teslim edin. Büyüyünce ellerine alacakları düşüncesiyle o malları israfla tüketmeyin. İhtiyacı olmayan veli, yetim malına tenezzül etmesin. Muhtaç olan ise meşrû surette, ihtiyaç ve emeğine uygun olarak yararlansın. Onlara mallarını teslim ettiğinizde bunu şahitlerle tespit ettirin. Allah hesap sorandır ve O'nun hesap sorması kâfidir.*”⁷⁰

Bu âyet, öncelikle yetimleri evlenme çağına varıncaya kadar denemeyi öngörmektedir. Bu deneme sonucunda eğer yetimlerin akılca olgunlaştık-

⁶⁴ Elmalılı Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur'ân Dili*, c. II, s. 1279.

⁶⁵ Taberî, *Câmiu'l-beyân*, c. VII, s. 529.

⁶⁶ Mukâtil b. Süleyman, *Tefsir*, c. I, s. 356.

⁶⁷ İbn Ebî Hâtim, *Tefsiru'l-Kur'âni'l-Kerîm*, Memleketü's-Suûdiyye, 1419, c. III, s. 856.

⁶⁸ Buhârî, “*Vesâyâ*”, 24; Müslim, “*İmân*”, 145.

⁶⁹ Reşîd Rızâ, *Tefsiru'l-menâr*, Heyetü'l-Misriyye, Mısır 1990, c. IV, s. 316.

⁷⁰ Nisâ, 4/6.

ları ve buna bağlı olarak da mallarını koruma eğilimine sahip oldukları ortaya çıkarsa bu durumda velî ve vâsîlerin yanlarında bulunan mallarını onlara teslim etmesi bir zorunluluktur.⁷¹ Eğer yetim bülûğ çağına ulaşmış ve olgunluk evresine ve rüşd dönemine varmazsa, velî ve vâsî onun tasarruflarına sınır getirme yetkisine sahiptir.⁷² Tam bu noktada yetime ve ona ait mala sahip çıkan velînin durumuna da değinmek gerekir. Yetime velîlik yapan kişi şayet fakirse o kimsenin örfü uygun bir şekilde haddi aşmaksızın hayatını idame ettirecek kadar yetime ait maldan yemesi mübah kabul edilmiştir.⁷³ Çünkü yetime velîlik yapan kişi onun işlerini ve mallarını koordine etmeye ve yetimle ilgilenmeye karşılık bir ücret almış olmaktadır. Eğer velî zengin ise bu takdirde bir mala ihtiyacı bulunmadığı için âyet mucibinde iffetli davranarak yetime ait maldan uzak durmak zorundadır. Nitekim Hz. Aîşe de bu âyetin sebep-i nüzûlü bağlamında şu açıklamalara yer vermektedir: “*Bu âyet, yetime bakan velînin fakir olması hâlinde, bakım hizmetine mukabil, yetimin malından uygun şekilde yiyebileceğini beyan için nazil olmuştur.*”⁷⁴

Bazı müfessirler bu konuda son derece hassas tutum sergileyerek yetimi himaye eden fakir bir velînin darlık hâlinde bile onun malından aldıklarını borç olarak değerlendirmiştir. Bu görüşü benimseyen İslâm âlimlerine göre o kişi, darlık hâlinde kurtulduğu zaman yetimin malını geri ödemek zorundadır.⁷⁵ Ancak muhtaç hâlde bulunan velînin, yetimin malından aldığı miktarı, onun bakım görüm hizmetini yerine getirmeye ve onun adına işler yapmaya mukabil alınmış bir ücret olarak değerlendirmek nasıldaki sarih manaya uygun düştüğü için daha doğru bir yaklaşımdır.

İslâm hukukçuları, söz konusu âyet-i kerîmeden pek çok fikhî istidlâlde bulunmuşlardır. Fıkıh kitaplarında son derece ayrıntılı biçimde ele alınan bu hususları şu şekilde özetlemek mümkündür: Öncelikle ifade edelim ki, bu âyet-i kerîmede vazedilen hükümlerle, yetimlerin malî hakları koruma altına alınmıştır. Her ne kadar burada fakir olan velîlerin yetimlerin malından yemesine müsaade edilmesi yetimin aleyhine gibi gözükse de, aslında bu hükümde de asıl olan velîden ziyade yetimin maslahatıdır. Çünkü velîlere yönelik böyle bir ruhsat tanınmasa, fakir olan velîler yetimlerin mallarını koruyamaz, nemalandıramaz ve vakti zamanı gelince de tastamam bir şekilde mallarını teslim edemezlerdi. Dolayısıyla böyle bir ruhsatın, önemli bir sosyal problemin halledilmesinde ciddi bir rolü olduğu söylenebilir.⁷⁶

⁷¹ Mukâtil b. Süleyman, *Tefsir*, c. I, s. 358

⁷² İzzet Derveze, *et-Tefsiru'l-hadîs*, c. VI, s. 71-73.

⁷³ Buhârî, “Büyû”, 95.

⁷⁴ Buhârî, “Büyû”, 95.

⁷⁵ İzzet Derveze, *et-Tefsiru'l-hadîs*, c. VI, s. 71-73.

⁷⁶ Cessâs, *Ahkâmü'l-Kur'ân*, c. II, s. 216; İmam Şâfî, *Ahkâmü'l-Kur'ân*, c. I, s. 138; İbnü'l-Arabî, *Ahkâmü'l-Kur'ân*, c. I, s. 230; Kâsımî, *Mehâsinü't-te'vil*, c. III, s. 29.

Nitekim bu konuda Hz. Peygamber de şöyle buyurmaktadır: “*Bir adam Allah Resulü'ne gelerek: “Benim malım yok ama bir yetime bakıyorum (Onun malından yiyebilir miyim?)” diye sorduğunda Allah Resulü şöyle cevap vermiştir: “Yetiminin malından, israf etmeden, aceleyle tüketeyim demeden, kökünden bitirmeksizin ve malını maliyla karıştırmaksızın yiyebilirsin.”*”⁷⁷

Bilindiği üzere sahâbe, Kur'ân âyetlerinin mana ve muhtevasını içselleştirip hayata tatbik etmekle temayüz etmiş seçkin bir nesildir. İşte Hz. Ömer de Kur'ân'ın yetime yönelik hassas yaklaşımından hareketle kendi şahsî hayatında farklı bir tutum geliştirdiğini şu ifadeleriyle göstermektedir: “*Şunu bilin ki, beytü'l-male karşı kendi durumumu, velînin yetimin malına karşı durumu gibi belirledim. Buna göre şayet ihtiyacım olmazsa iffetli davranarak ondan uzak dururum. Eğer fakir düşersem maruf ölçüler içerisinde ondan yerim. Ödeme imkânım olduğu vakit de aldığım miktarı geri öderim.*”⁷⁸ Ne var ki İslâm hukukçuları, Hz. Ömer'in bu uygulamasını azimet olarak değerlendirip, fakir olan velînin yetimin malından yediği miktarı geri ödemesinin zorunluluk arzemediğini ifade etmişlerdir.⁷⁹ Bütün bunlardan ayrı olarak bahsi geçen âyetin baş tarafında yetimlerin evlilik çağına gelince denenmesinin emredilmesi câlib-i dikkattir. Burada yetimleri salt denemeye tabi tutmaktan ziyade öncelikle onların çok yönlü istikbale hazırlanması ve onlara gerekli her türlü tâlim ve terbiyenin verilmesi gerektiğinin öngörüldüğü şüphesizdir. “Çünkü bu çağdan itibaren birey, soyut olarak düşünmeye başlamakta, yetişkinlerden duygusal olarak bağımsızlaşmakta, ekonomik bir mesleğe hazırlanmakta, çocukluktan çıkıp yetişkinler gibi davranmaya çalışmakta, kendi güç ve yeteneğiyle sorunlarını çözebilmekte, sosyalleşmeyi hızlandıran grup etkinliklerine katılmakta, toplumun kendisinden beklediği rolü benimsemekte, pekişmiş bir kimlik duygusu oluşturmakta ve yetişkinler dünyasıyla tam olarak iletişime girmeye hazır hâle gelmektedir.”⁸⁰

İşte evlenme çağına ve rüşd dönemine adımını atan yetim genç, zihinsel ve psikososyal gelişimlerini, velîsinin ve çevresinin desteğiyle tamamlamaya çalışır. Bu yüzden yetimin ahlâkî, ruhî ve psikososyal gelişimi, dünyevî işleri yürütmedeki başarısı, malî işlemleri organize etmedeki kabiliyeti velî tarafından takip edilmelidir. Eğer bu hususlarda bir yetersizlik görülürse gerekli destek verilerek yetimlerin eğitime çalışılması, kendi kendini idare edecek hâle gelmelerinin sağlanması, böylece hayata ve is-

⁷⁷ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, c. II, s. 13, 216; Ebû Dâvûd, “Vesâyâ”, 8; Nesâî, *Sünenü'n-Nesâî*, “Vesâyâ”, 11; İbn Mâce, “Vesâyâ”, 9.

⁷⁸ Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, c. VI, s. 757.

⁷⁹ Kasapoğlu, *Kur'ân Psikoloji Atlası*, c. III, s. 49.

⁸⁰ Kasapoğlu, *Kur'ân Psikoloji Atlası*, c. III, s. 49.

tikbale hazır hâle getirilmesi de velîlerin üzerine düşen bir mükellefiyettir. Bilhassa yetim kalan çocuğun olgunluk devresine girince ticarî işlerini yürütüp yürütemeyeceğinin kontrol edilmesi gerekmektedir. Bu şekilde onun kendi ayakları üstünde durabileceğine ve kendi kendini idare edebileceğine kanaat getirilirse ilk planda ona mallarından bir miktar verilerek nasıl bir tasarrufta bulunduğu gözlemlenir. Bütün bu gözlem ve denemeler sonucunda yetim çocuğun gerekli beceri ve kabiliyetleri edindiğine kanaat getirilirse ona ait malların sevk ve idaresi, tasarruf ve sorumluluğu bütünüyle kendisine devredilir.⁸¹

Bir de âyet-i kerîme, yetimin malından “israf” ve “bidar” ile yemeyi yasaklamıştır. “İsraf”, haddi aşmak, bir şeyde aşırı gitmek ve malı saçıp savurmak manasına gelirken, “bidar” ise acele etmek anlamına gelmektedir. Dolayısıyla yetime ait malın haddi aşmak suretiyle israfla tüketilmesi ve yetim çocuğun büyüyerek mallarını talep edeceği korkusuyla aceleyle yenilmesi haram kılınmıştır.⁸² Söz konusu âyetle ilgili son olarak yetimlere ait malların tamamıyla onlara teslim edildiğine dair şahit tutulmasının emredilmesi, bu konuda ne kadar titiz ve hassas olunması gerektiğini gözler önüne sermektedir. Şu bir gerçek ki malların şahit huzurunda yetimlere teslim edilmesiyle bir manada haksızlık, zulüm ve fitnenin önüne geçilmiş olacaktır. Şahit tutmak bir taraftan velîlerin töhmetten kurtulmaları diğer taraftan da yetimlerin mallarını eksiksiz ve tastamam almaları adına önemli bir hükümdür.

Yetimin korunması ve mallarının muhafaza edilmesi hususundaki hassasiyetten iki farklı sûrede benzer lafızlarla “*Rüşdüne erinceye kadar, yetimin malına en güzel şeklin dışında bir surette yaklaşmayın!*”⁸³ şeklinde de söz edilmiştir. Bu âyette “*Yetim malını yemeyin.*” veya “*Yetim malını almayın.*” gibi ifadeler yerine, “*Yetim malına yaklaşmayın.*” şeklinde bir nehiy kullanılması, esasında her ne şekil ve surette olursa olsun yetimlerin aleyhine olabilecek herhangi bir tasarrufu engellemeye yöneliktir. Zira bir şeye yaklaşmanın nehyedilmesi, o fiili yapmanın yasaklanmasına göre çok daha belîğdir.⁸⁴

Öte yandan bu âyet, köklü bir paradigma değişikliğine giderek câhiliye dönemindeki yaygın ve yerleşik uygulamaya son vermektedir. Buna göre zengin ve güçlü kişilerin yetimlere ait mallardan diledikleri gibi tasarrufta bulunamayacakları açık bir şekilde belirtilmekte, bunun yerine sadece onun

⁸¹ Canan, *Kur'ân'da Çocuk*, İstanbul 1984, s. 175; Ayrıca bkz. Hüseyin Ertunç, *İslâm'da Yetimlerin Hukukî Statüsü*, s. 132.

⁸² Taberî, *Câmiu'l-beyân*, c. VII, s. 580; Maverdî, *en-Nüket*, c. I, s. 453; Ayrıca bkz. Sabûnî, *Ravâiu'l-beyân tefsîru âyâtü'l-Kur'ân*, Mektebetü'l-Gazzâlî, Dımaşk, 1980, c. I, s. 433.

⁸³ En'âm, 6/152; İsrâ, c. XVII, s. 34.

⁸⁴ Reşîd Rızâ, *Menâr*, c. VIII, s. 167.

maslahat ve çıkarını gözetmek şartıyla yetim malına yaklaşmak gerektiği vurgulanmaktadır.⁸⁵ Şu hâlde “*Yetim malına yaklaşmayın.*” ifadesi, yetim malını bırakın kullanmayı, değişik amaç ve gayelerle ona yaklaşmaya bile cevaz verilmediğini göstermektedir.⁸⁶ Tam bu noktada Hz. Peygamber'in yetimin hakkını çiğnememeye karşı hassasiyetini gösteren şu duasını hatırlamak yerinde olacaktır:

“*Allah'ım! Ben şu iki zayıfın hakkının çiğnenmesinden ümmetimi sakındırırım: Yetim ve kadın.*”⁸⁷ Yine Allah Resulü ikaz mahiyetinde bir sahâbesine yönelik şöyle bir uyarıda bulunmuştur:

“*Ey Ebû Zer! Ben seni zayıf görüyorum. Ben kendim için istediğimi senin için de isterim. Sakın iki kişi üzerine amir olma ve sakın yetim malına da velilik yapma!*”⁸⁸

Diğer yandan mezkûr âyette yetimin malına yaklaşmanın en güzel kaydıyla sınırlandırılması, başka hiçbir maksatla ona yaklaşamayacağını dolayısıyla da velînin kendi malına sahip çıkıyor gibi yetimin malına sahip çıkmasını ve yine ekip biçerek, kiraya vererek, ticaret yaparak yetime ait malların işletilmesini ve buna bağlı olarak da onların azalmasına ve atıl durumda kalmasına fırsat verilmemesini öngörmektedir.⁸⁹ Bu bağlamda Hz. Peygamber'den gelen şu tahzîr, konumuzla ilgili son derece anlamlıdır: “*Dikkat ediniz! Her kim, mal sahibi bir yetimin himayesini üzerine alırsa, onun malıyla ticaret yapsın, o malı atıl bırakarak, zekâtın yok olmasına imkân vermesin.*”⁹⁰

Sonuç itibariyle âyet ve hadislere bütüncül olarak bakıldığında görülecektir ki İslâmî naslar yetimlerin ekonomik yönden istismar edilmesini önlemek istemekte ve onlara ait malların en güzel şekilde muhafaza edilip geliştirilmesini talep etmektedir. Naslar çerçevesinde yetim malına ilişkin yapılması gereken muameleyi üç ana maddede toplamak mümkündür:

- Yetim malının muhafaza edilip korunması.
- Yetim malının atıl bırakılmayıp onun faydasına olacak şekilde kulla-

⁸⁵ Tâhir b. Aşûr, *et-Tahrîr ve't-tenvîr*, c. XV, s. 96.

⁸⁶ Merâgî, *Tefsîru'l-Merâgî*, c. VIII, s. 69.

⁸⁷ İbn Mâce, “Edeb”, 6.

⁸⁸ Ebû Dâvûd, “Vesâyâ”, 4.

⁸⁹ Cessâs, *Ahkâmü'l-Kur'ân*, c. II, s. 338; İbnü'l-Arabî, *Ahkâmü'l-Kur'ân*, c. II, s. 298; Fahreddin er-Râzî, *Mefâtihu'l-gayb*, c. XX, s. 337; Reşîd Rızâ, *Menâr*, c. VIII, s. 167; Merâgî, *Tefsîru'l-Merâgî*, c. VIII, s. 69.

⁹⁰ Tirmizî, “Zekât”, 15. Hanefî Mezhebi'ne göre henüz mükellefiyet çağına gelmediklerinden dolayı, yetimlerin mallarından zekât verilmesi gerekmezken, Şafîî, Malikî ve Hanbelîler bu hadisle istidlâl ederek velîsinin yetim adına onun mallarının zekâtını vermesi gerektiğini söylemişlerdir. Konuyla ilgili Hanefîlerin en önemli delili ise, üç kişiden kalemin kaldırıldığını ifade eden hadiste, bunlardan birisinin de bülûğa erinceye kadarki çocuk olduğunun belirtilmesidir. Buhârî, “Hudûd”, 22; Ebû Dâvûd, “Hudûd”, 17.

nılması.

c. Yetim belli bir olgunluğa geldiğinde ise emanet olarak tutulan yetim malının tastamam sahibine teslim edilmesi.

Öte yandan yetimlerin ergenlik çağına geldiklerinde malî tasarruflarını ve gündelik hayata ilişkin işlemlerini yapabilecek istidadı kazandıklarının ve yine aklî, zihnî, ruhî gelişim ve dinî eğitim açısından belli bir olgunluğa ulaştıklarının yakından takip edilmesi ve bu hususlarda gerekli desteğin sağlanması gerektiği de aşîkârdır.

3.3.Yetime İnfakta Bulunma ve Onu Önceleme

İslâm dininin sosyal hayatta yardımlaşma ve dayanışmayı esas aldığı, daha veciz bir ifadeyle İslâm'ın bir yardımlaşma ve paylaşma medeniyeti inşa etmek istediğini söylemek mümkündür. Bu yüzdendir ki İslâm'da ikram, infak, yardımseverlik ve cömertlik gibi vermeye dayalı eylemler, en yüksek ahlâkî erdemler arasında kabul edilmiştir. Bu yüce hasletler yetim için olunca daha bir başka değer kazanmaktadır. Nitekim Hz. Peygamber, yetime ikramda bulunmanın uhrevî mükâfatını şöyle dile getirmiştir: *Kim Müslümanlar arasından bir yetimi alarak onu yiyecek ve içeceğine dâhil ederse, affedilmez bir günah (şirk) işlemedikten sonra, Allah o kimseyi mutlaka cennete koyacaktır.*⁹¹ Bu nebevî beyanlara ilave olarak Allah Resulü bizzat uygulamalarıyla da yetim sahip çıkmanın ve ona infakta bulunmanın önemini şu şekilde göstermiştir. Uhud Savaşı'nda şehit düşen Enes b. Fudâle'nin üç yaşındaki oğlu, Hz. Peygamber'in huzuruna getirildiğinde O, satılmaması ve hibe edilmemesi şartıyla ona bir hurmalık bağışlamıştır.⁹²

Hemen belirtelim ki Müslümanlığa yaraşan kişinin kendisini düşündüğü gibi yetim ve öksüzleri doyurmayı, fakir ve yoksulların ihtiyaçlarını tedarik etmeyi düşünmesidir. Bilhassa büyük çoğunluğu itibarıyla fakir hâlde bulunan yetimlerin yedirilip içirilmesi, giydirilip kuşandırılması ve daha başka maddi-manevi ihtiyaçlarının giderilmesi fevkalâde önem arz etmektedir. Nitekim Kur'ân "*Siz yetime ikram etmiyorsunuz.*"⁹³ buyurarak yetimlere karşı duyarsızlık gösterenleri kınamıştır. Çünkü bu âyet öncesiyle birlikte ele alındığında yetime ikramda bulunmayanların Allah'ın nimetlerine nankörlük yapan insan tipleri olduğu anlaşılmaktadır. Râzî, yetime ikram etmemeyi "onlara iyilik etmeme", "onların elinden mallarını alma" ve "onu mirastan menetme" şeklinde yorumlamıştır.⁹⁴ Ancak kişiyi, yetim ve yoksula ikramda bulunmaktan alıkoyan ana etkenlerden birisi ise daha sonraki âyette ifade edildiği üzere mala karşı aşırı tutkudur. Tam bu noktada bu âyetleri bütüncül olarak değerlendiren Semerkandî'nin şu görüşlerini

aktarmak yerinde olacaktır: "Mallarını üzerinize aldığımız yetim çocukları kolayca kandırabildiğinizden dolayı helâl haram demeden sanki babanızın malıymış gibi yüzünüzce ve vicdanınız sızlamadan yersiniz. Bu gibi gayri meşru yollarla mal toplamayı da pek çok seversiniz... Devlet malının ganimet sayılarak talan edilmesinin de dolaylı yollardan yetim malını yemek olduğu gözden ırak tutulmamalıdır."⁹⁵

Şu hâlde yetimleri düşünmek onları sadece doyurmakla ve giydirmekle sınırlandırılmaz. Bunun yanı sıra yetimlerin daha birçok farklı gereksinimlerini karşılamak ve onlara çok yönlü sahip çıkmak gerektiği de belirtilmelidir.

Öte yandan naslardaki üslup ve ifade şekillerine bakıldığında infakta bulunma hususunda yetimlerin öncelendiği görülecektir. Başta yetimin yakın akrabaları olmak üzere varlıklı kişilerin her türlü iyilik ve yardımda onları öncelemesi bir manada zorunludur. Zira Kur'ân'daki birçok âyet, yardım etme, iyilik ve infakta bulunma hususunda anne, baba ve yakın akrabadan hemen sonra yetimleri zikretmek suretiyle onları ihmal etmenin önüne geçmiştir. Nitekim bir âyetinde Kur'ân bu hususu şöyle dile getirir:

*"Takva/iyilik, yüzlerinizi doğuya ya da batıya doğru çevirme değildir. Lakin takva Allah'a, ahiret gününe, meleklere, kitaplara ve peygamberlere iman eden, sevdiği malını Allah'ı hoşnut etmek için yakınlara, yetimlere, yoksullara, yolda kalan gariplere, isteyenlere ve boyunduruk altında bulunup hürriyetine kavuşmak isteyen köle ve esirlere veren kimselerin davranışlarıdır..."*⁹⁶

Görüldüğü üzere bu âyette Kur'ân, akrabadan hemen sonra yetimi zikretmek suretiyle gerçek iyilik ve dindarlık göstergelerinden birisinin seviilen maldan yetime vermek olduğunu ortaya koymuştur. Bu durumda yetime infakta bulunmak yoksula, yolda kalmışa, dilenen kimseye ve köleye infakta bulunmaktan daha öncelikli bir konumda yer almaktadır.⁹⁷ Şu hâlde Allah'ın rızasına nail olmak için öksüz ve yetim kalmış çocuklara infakta bulunmanın ve onlar için elden gelen her türlü fedakârlığı yapmanın muttakilere ait güzel davranışlar arasında yer aldığına asla şüphe yoktur.

Benzer şekilde Bakara sûresi 215. âyette de Yüce Allah infak edilecek kişiler arasında anne, baba ve yakın akrabalarından hemen sonra yetimleri şöyle zikretmiştir: "*Sana Allah yolunda kimlere ve ne harcayacaklarını sorarlar. De ki: İnfak edeceğiniz mal anne, baba, akrabalar, yetimler, yoksullar ve yolda kalmış garipler için olmalıdır.*"⁹⁸ İlâhî Kelam'da anne, baba

⁹¹ Tirmizî, "Birr", 14.

⁹² İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-kübrâ*, c. II, s. 37; c. VIII, s. 342.

⁹³ Fecri, 89/17.

⁹⁴ Râzî, *Mefâtihu'l-gayb*, c. XXXI, s. 157-158.

⁹⁵ Semerkandî, Alaaddin Ali b. Yahyâ, *Bahru'l-ulûm*, Sezgin Neşriyat, İstanbul 1993, c. III, s. 579.

⁹⁶ Bakara, 2/177.

⁹⁷ Râzî, *Mefâtihu'l-Gayb*, c. II, s. 215.

⁹⁸ Bakara, 2/215.

ve akrabalarından sonra yetimlerin gelmesi onların daha ziyade ihtiyaç sahibi olmaları ve infakı hak etmeleriyle yakından ilgilidir.⁹⁹

Burada şunu da belirtelim ki yetim kalan kişinin bir de akraba olması hâlinde ise bu onu, infak ve yardımda daha da önemli ve öncelikli kılmaktadır. Allah Teâlâ, Beled sûresi 15. âyette akrabadan olan yetimi doyurmayı, sarp yokuşun tırmanılmasında aşılması gereken hedeflerden birisi olarak zikretmiştir. Söz konusu âyeti, metin içi bağlamıyla birlikte değerlendirecek olursak ortaya şu sonuç çıkmaktadır. İyiliklerin toplandığı tepeye giden yollar sarp ve aşılmaz olsa da insanın onu başarıyla geçebilmesi kendi menfi arzu ve istekleriyle mücadele etmesinden geçmektedir. İşte sarp yokuşu temsil eden erdemlerden birinin de kıtlık gününde, akrabadan olan yetime şefkat ve sevgiyle sahip çıkmak ve onu yedirmek olduğu anlaşılmaktadır.¹⁰⁰ Bu durumda hem yetime sahip çıkma hem de sıla-i rahimde bulunma gibi çok önemli iki vazife birden ifa edilmiş olmaktadır. Nitekim Allah Resulü bu hususa “*Sadaka fakirin hakkıdır. Akrabanın hakkı ise ikidir: sadaka ve sıla.*”¹⁰¹ mealindeki hadisiyle işarette bulunmuştur.

Umumî manada yetimlere infakta bulunmayı teşvik eden âyet-i kerîmelerin yanı sıra Kur’ân onlara miras, fey ve ganimet gibi gelirler de tahsis etmiştir.¹⁰² Bilindiği üzere ganimet, muharebe esnasında gazilerin harbîlerden zorla aldıkları mal olarak tarif edilmiştir. Fey ise haraç, cizye, ticaret vergileri, musaleha bedelleri gibi savaşmaksızın gayri müslimlerden alınan mallardır.¹⁰³

İşte yetimlere bazı kamu gelirlerinin tahsis edilmesi, bu hususun sadece vicdanlara bırakılmadığını, bizzat normatif hükümlerle desteklenmek suretiyle yetimlerin korunup himaye edilmesinin nihaî olarak devletin sorumluluğu altında olduğunu göstermektedir. Konuyla ilgili âyette ganimetten pay verilecek kimselerden bahsedilirken yetimlerden de meâlen şöyle söz edilmektedir: “*Bir de malunuz olsun ki savaşta elde ettiğiniz ganimetin beşte biri Allah’ındır. Yani Resûlullah’a, onun akrabalarına, yetimlere, yoksullara ve yolculara (gariplere) aittir.*”¹⁰⁴ Bu âyete göre, savaşta elde edilen ganimetin beşte birlik kısmının sarf edileceği yerlerden birisi de yetimlerdir.¹⁰⁵ Yine Haşr sûresi 7. âyette yetimlere tahsis edilen bir başka ge-

lirden yani fey mallarından bahsedilmiştir¹⁰⁶: “*Savaş olmaksızın fethedilen ülkelerin halklarına ait mallardan Allah’ın, Peygamberine nasib ettiği ganimetler; Allah’a, Resulüne, akrabalara (Peygamber’in yakın akrabalarına), yetimlere, fakirlere ve yolda kalmış gariplere aittir. Ta ki o mallar, sizden yalnız zenginler arasında el değiştiren bir servet hâline gelmesin.*”¹⁰⁷

Görüldüğü gibi bu âyette devletin önemli gelir kaynaklarından birisini oluşturan feyin taksimiyle ilgili de yetimlere bir pay verilmiş, böylece bu gelirin sadece zenginler arasında dolaşıp duran bir servete dönüşmesinin önüne geçilerek toplumsal adalet ve eşitlik, sosyal huzur ve barış temin edilmeye çalışılmıştır.¹⁰⁸

Zikredilen bu hususlardan ayrı olarak İslâm âlimleri şu âyetten hareketle, miras taksimi esnasında hazır bulunan yetimlere de bir şey vermenin gerekliliği üzerinde durarak değişik görüşler serdetmişlerdir: “*Mirastan payı olmayan yakınlar, yetimler ve yoksullar miras taksiminde hazır bulunursa bundan, onları da rızıklandırın ve onlara güzel söz söyleyin.*”¹⁰⁹

Âyetin son derece sarîh olan manasından da anlaşılacağı üzere mirasta hiçbir şer’î hakkı bulunmayan ama miras paylaşımı esnasında hazır bulunan yetimlere de ihsanda bulunulması istenmektedir. Böylece yetimlerin sevindirilmesi ve gönüllerinin alınması sağlanmış olur.

Yeri gelmişken hemen belirtelim ki âyette yetimlere mirastan pay verilmesi hükmüyle ilgili olarak İslâm hukukçuları bunun vücûb mu yoksa ibâha mı ifade ettiği hususunda farklı görüşler ileri sürmüşlerdir.¹¹⁰ İslâm bilginlerinin çoğunluğuna göre bu hüküm farz değil menduptur. Bu âlimler, mirastan yetimlere pay verilmesinin gönüllü bir tasadduk olduğunu dolayısıyla zekâtta başka mecburi bir sadaka emrinin bulunmadığını söyleyerek bunun mendup bir fiil olduğunu belirtmişlerdir.¹¹¹

Burada vurgulanması gereken bir başka önemli husus ise yetimlere özelde mirastan pay verirken genelde herhangi bir iyilikte bulunurken son derece nazik, güler yüzlü ve güzel sözlü olunması gerektiğidir. Buna göre yetime ihsanda bulunurken onu kırma ve incitme gibi Müslüman ahlâkıyla örtüşmeyen fiilerden ve yakışsız davranışlardan uzak durulmalıdır.¹¹² Çünkü âyetin son kısmında geçen “*Onlara güzel söz söyleyin.*” ifadesi bütün bu manaları ihtiva etmektedir. Yine başa kâkmama hususu çok

⁹⁹ Seyyid Kutub, *Fî zilal’ül-Kur’ân*, çev. M. Emin Saraç; İ. Hakkı Şengüler; Bekir Karlığa, Hikmet Yay., İstanbul 1979, c. III, s. 229.

¹⁰⁰ Mevdûdî, *Tefhîmu’l-Kur’ân*, c. VII, s. 123.

¹⁰¹ Nesâî, “Zekât”, 82; Tirmizî, “Zekât”, 26.

¹⁰² Elmalılı, *Hak Dili Kur’ân Dili*, c. II, s. 515.

¹⁰³ Elmalılı, *Hak Dili Kur’ân Dili*, c. IV, s. 232; Mehmet Erdoğan, *Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü*, İstanbul 1998, s. 350, “Ganimet” ve “Fey” mad.,

¹⁰⁴ Nisâ, 8/41.

¹⁰⁵ İbn Kesir, *Tefsîru’l-Kur’ân*, c. II, s. 105; Cessâs, *Ahkâmü’l-Kur’ân*, c. III, s. 79.

¹⁰⁶ Cessâs, *Ahkâmü’l-Kur’ân*, c. IV, s. 243.

¹⁰⁷ Haşr, 59/7.

¹⁰⁸ Taberî, *Câmiu’l-beyân*, c. XXXIII, s. 277; Zemahşerî, *el-Keşşâf*, c. IV, s. 502; Râzî, *Mefâtihu’l-gayb*, c. XXIX, s. 507.

¹⁰⁹ Nisâ, 4/8.

¹¹⁰ Kurtubî, *el-Câmî*, c. V, s. 85-86; Taberî, *Câmiu’l-beyân*, c. VII, s. 9; Neseî, *Medârikü’l-tenzil*, c. I, s. 333.

¹¹¹ Elmalılı, *Hak Dili Kur’ân Dili*, c. II, s. 515.

¹¹² Neseî, *Medârikü’l-tenzil*, c. I, s. 310; Kâsımî, *Mehâsinü’l-te’vil*, c. II, s. 232.

daha sarîh ve vurgulu bir şekilde İnsan sûresi 8. âyette şöyle bildirilmiştir: “Kendileri de sevip istedikleri hâlde yiyeceklerini, sırf Allah’ın rızasına ermek için fakire, yetime ve esire ikram ederler. Biz size sırf Allah rızası için ikram da bulunuyoruz. Sizden bir karşılık ve teşekkür beklemiyoruz.”¹¹³

Açıkça görüldüğü üzere Kur’ân yetimlere yapılacak iyiliğin sırf Allah rızası için yapılması gerektiğini hatta bu şekilde davrananların Allah katında ebrârdan sayıldıklarını deklare etmektedir. Dolayısıyla ebrârın yani hayırlı ve iyi kul olmanın hususiyetleri arasında yetimi yedirip doyurma, ona infakta bulunma ve bütün bunlara karşılık ondan hiçbir çıkar elde etmeme yer almaktadır.¹¹⁴ Buna göre ebrârı yetime karşı ikram ve ihsanda bulunmaya teşvik eden temel etken sadece Allah’ın rızasına nail olmaktır. Râzî bu âyetten hareketle daha kuşatıcı bir yorumda bulunmuştur. Ona göre âyette yetim ve yoksul kimselere ikramdan bahsedilmesi, esasında onlara her türlü iyiliği yapmaktan kinayedir. Bu durumda âyet, yoksul kişinin ve yetim çocuğun menfaatine ilişkin her faaliyeti kapsamaktadır.¹¹⁵

Bütün bunlardan sonra şunu ifade edelim ki Kur’ân ve Sünnet’teki birçok nas hem sık sık yetime infakta bulunmayı hem de genel olarak infakta bulunurken yetimi öncelemeyi salık vermektedir. İslâm dini, bireylere ait mallardan mirasa, devlete ait gelirlerden vergilere kadar pek alanda yetimlere yönelik tahsisatlar vazederek onlara çok yönlü sahip çıkılmasını ve güvence verilmesini talep etmektedir. Ayrıca Kur’ân yetimlere karşı her türlü infak ve ihsanda, onların hiçbir şekilde rencide edilmemesini ve onlara bir mahcubiyet yaşatılmamasını istemektedir.

3.4. Yetimlere Karşı Güzel Muamelede Bulunmak

İslâm, yetimlerin himaye edilmesine, doyurulmasına, bakım ve gözetiminin üstlenilmesine, mallarına sahip çıkılmasına önem verdiği gibi onlara güzel muamele edilmesine de ihtimam göstermektedir. Zira yetim kalan bir çocuğun sağlam bir kişiliğe sahip olması ve toplumun önemli bir ferdi hâline gelebilmesi için manevi açıdan da tatmin olması gerekmektedir. Buna göre bir taraftan yetime tebessüm etme, güzel sözler söyleme, onun başının okşama, hâl ve hatırını sorma kısaca ona karşı şefkat ve muhabbetle muamele etme çok önemli iken diğer yandan da onu rencide edebilecek ve kalbini kırabilecek her türlü kötü söz ve fiilden, sert ve kaba davranıştan uzak durma da son derece mühimdir.

Anne babasını kaybetmiş bir yetime karşı güzel muamelede bulunma onun sağlam bir psikolojiye ulaşması açısından önem arz etmektedir. Nasil ki anne-baba şefkati altına büyüyen çocukların sağlıklı bir kişilik ve kimliğe sahip oldukları bir vakıya ise aynı şekilde yetimlerin de sağlıklı

bir kişiliğe sahip olabilmeleri için hakiki bir sevgi ve şefkat eline muhtaç oldukları gün gibi aşîkârdır. Aksi takdirde şefkat ve merhametten yoksun olarak büyümüş yetimlerin geleceğin toplumunda ferdi ve ictimâî birçok problemlere sebebiyet verebilecekleri bir gerçektir. Ayrıca günümüzde yapılan bazı bilimsel çalışmalarda sevgi ve şefkatten mahrum büyüyen yetim çocukların sürekli hastalandıklarına dair önemli bulgular ortaya konmuştur.¹¹⁶

İlâhî Kelâm’da yetimlere karşı gösterilmesi gereken muamele “Yalnız Allah’a ibadet edip O’na hiçbir şeyi şerik yapmayın. Anneye, babaya, akrabalara, yetimlere, güzel muamele edin.”¹¹⁷ mealindeki âyetle vurgulanmıştır. Benzer muhteva yine Bakara 83. âyette şöyle dile getirilmiştir: “Bir zaman İsrâiloğullarından, ‘Allah’tan başkasına ibadet etmeyin. Anneye babaya, akrabaya, yetimlere, yoksullara güzel muamele edin,’ diye söz almıştık.”

Bu iki âyette de yetimlere ihsanda bulunulması emredilmektedir. Dolayısıyla yetimlere karşı sergilenecek muamelenin odak noktasını ihsan kavramı oluşturmaktadır. İhsan kavramı ise çok geniş bir yelpazede farklı iyilik türlerini içine alan zengin bir anlam içeriğine sahiptir.¹¹⁸ Buna göre yetime iyilik yapma emri, bazen onun mutluluk ve üzüntüsünü paylaşmayı, yalnızlığını gidermeyi bazen ise ihtiyacı olduğunda yardımına koşmayı, el uzatmayı, şefkat, merhamet ve sevgi izhar etmeyi, güler yüzle ve tatlı dille muamele etmeyi ve daha birçok güzel davranış sergilemeyi kapsamaktadır.

Öte yandan Kur’ân’da yetime karşı kötü muamelede bulunarak onu itip kakan insan tipolojilerine dikkat çekilmiş ve bir manada Müslümanların kendilerine yaraşır davranış sergilemeleri istenmiştir. Bu bağlamda Yüce Allah’ın şu beyanına yer vermek gerekmektedir: “Baksana şu dini, mahşer ve hesabı yalan sayana! O, yetimi şiddetle itip kakar.”¹¹⁹

Yetim konusuyla doğrudan bağlantılı olan bu âyetlerin sarîh manalarından da anlaşılacağı üzere ahiret gününü yalan sayan insan, yetimi şiddetle itip kakmaktadır. Bir başka deyişle ahiret sorgulamasını ve hesap gününü inkâr eden kişinin bu dünyadaki en tehlikeli uygulaması yetimi itip kakması ve onunla ilgilenmemesidir.¹²⁰ Burada anlatılan insan modeli, inkârcı insan prototipidir. O hâlde yetime kötü davranmanın ve onu itip kakmanın bir kâfir sıfatı olduğu anlaşılmaktadır. Şu hâlde yetime kötülük etmekle dini yalanlama vasıfları bir arada zikredilerek yetime güzel muamelede

¹¹⁶ Nevzat Tarhan, *Yetim Sempozyumu Tebliğ Özetleri*, İnsanî Yardım Vakfı, İstanbul 2006, s. 20

¹¹⁷ Nisâ, 4/36.

¹¹⁸ Mevdûdî, *Tefhîmu’l- Kur’ân*, c. VII, s. 258.

¹¹⁹ Mâûn, 107/1-2.

¹²⁰ Mehmet Okuyan, *Kısa Sûrelerin Tefsiri*, Düşün Yay., İstanbul 2011, c. I, s. 481.

¹¹³ İnsan, 76/8.

¹¹⁴ Taberî, *Câmiu’l-beyân*, c. XXIV, s. 97.

¹¹⁵ Râzî, *Mefâtihu’l-gayb*, c. XXX, s. 747.

bulunmanın imanî bir olgunluk olduğuna işaret edilmiştir.¹²¹ Müfessirler yetimi itip kakmanın mahiyeti hakkında değişik görüşler serdetmişlerdir: 1. Yetimin hakkını yeme, sonra da onu azarlama. 2. Kendisinden yardım talebinde bulunan yetimi kovma. Çaresizlik içerisinde olan yetim, halen ondan medet ummaya devam ederse onu hor görerek itip kakma. 3. Yetime zulmetme. Söz gelimi eve alınan bir yetime, evdeki bütün işleri yüklemek ona karşı yapılmış bir zulümdür.¹²² Bu âyet etrafında serdedilen yorumlardan da anlaşılacağı üzere yetim çocuklara yönelik gösterilen fiziksel ve duygusal istismar ve şiddet, bir anlamda yetimi itip kakma ve onu incitme sayılacağı için yasaklanmıştır.¹²³

Özetle ifade etmek gerekirse yetimlerin güçlü bir karaktere sahip olabilmesi, sağlam bir kişiliğe kavuşabilmesi ve sağlıklı bir kimlik inşasında bulunabilmesi daha sonra da çevresine ve topluma faydalı bireyler olarak hayata devam edebilmesi kendilerinin küçüklükten itibaren velî ve akrabalarından sürekli şefkat ve merhamet görmeleri, sevgi ve ilgiye mazhar olmalarıyla çok yakından alakadardır. Aksi takdirde insanın psikik, psikolojik ve manevi gelişimi için hayatî önem arzeden bu duygular bulunmadığında yetimin kendi iç dünyasında derin boşluklar hissetmesi ve büyük gelgitler yaşaması kaçınılmazdır.¹²⁴ Bu yüzdendir ki Kur'ân, yetimlere bakmayı üstlenen kimselerin onlara sadece ekonomik açıdan destekte bulunmalarını yeterli görmeyerek kendilerine şefkat ve merhametle, sevgi ve muhabbetle muamele etmelerini emretmiştir.¹²⁵

3.5.Yetimlerle Evlilik

Kur'ân'ın yetimlerin himayesiyle ilgili getirmiş olduğu düzenlemelerden bir diğeri de evlilik meselesidir. İlâhî Kelâm, mağdur edilebilecek durumda bulunan güçsüzlerin hâline ilişkin ayrıntılı düzenlemeler getirerek onların maruz kalacakları muhtemel problemleri giderici hükümler vazetmiş ve Müslümanlara alternatif çözüm yolları sunmuştur.¹²⁶ Bu çerçevede Kur'ân, yetimlerin özellikle evlilik hususunda herhangi bir mağduriyet yaşamamaları için Müslümanlara şöyle bir hitapta bulunmuştur: “*Himayeniz altındaki yetim kızlarla evlenince, haklarınızı gözetemeyeceğinizden, adaleti sağlayamayacağınızdan endişe ederseniz, onlarla değil, size helâl olup arzu ettiğiniz diğer kadınlarla iki, üç veya dört hanım olmak üzere*

evlenin.”¹²⁷

Bu ilâhî hitapta yetim kızlarla evlenmek isteyen velîlere adaletli davranma emredilmekte, eğer bunu yapmaktan endişe ederlerse o takdirde kendilerine başka kadınlarla evlenme teklif edilmektedir.¹²⁸ Bilindiği üzere câhiliye döneminde maldan istifade edebilmek için yetimle evlilik yapmak yaygın bir uygulamadır. Kur'ân bu âyetiyle yetimin aleyhine olabilecek bu evliliği onun lehine dönüştürmeyi hedeflemiştir.¹²⁹ Râzî'ye göre bu âyet, himayesiz bir durumda bulunan yetim bir kızın evlilik hayatının daha da çileli bir hâl almasını engellemektedir.¹³⁰ Yine bu âyet, güzelliği ve maddi imkânından dolayı yetim kızla evlenip sonrasında onun haklarını yerine getirmeyen kimseleri ikaz etmekte ve onlara başka kadınlarla evlenmeyi emretmektedir.¹³¹

Müfessirler yetimlere yönelik adaletsiz davranmanın farklı şekillerinden bahsetmişlerdir. Bu bağlamda adaletsiz davranmanın “yetim kızları mehrsiz nikahlama”, “mehrini düşük verme”, “malına göz dikme”, “ona karşı hüsn-i muâşeretle bulunmama” şeklinde kendisini göstereceği belirtilmiştir. İşte bütün bu adaletsiz ve yakışsız uygulamalardan korkan bir kimsenin yetimle evliliği bırakıp daha başka kadınlarla evlenmesi gerekmektedir.¹³²

Şu hâlde mallarına konmak için yetim kızlarla evlenmek yasaktır. Yine yetim kızlarla evlenince onların haklarına riayet edilemeyeceği endişesi varsa onlarla evlenmek de câiz değildir. Fakat onların hakkını tam yerine getireceklerinden emin olan kimselerin, böyle kızlarla evlenmelerinde bir sakınca yoktur. Böylece yetim kızlara ailevî yaşamlarında haksızlık yapılması önlenmiş olacaktır.¹³³ Nitekim bir başka âyette aynı hususa işaret edilerek şöyle buyrulmuştur: “*Kadınlar hakkında senden fetva isterler. De ki: Onlar hakkındaki hükmü Allah size açıklıyor. Haklarını vermeyerek nikâhlamak istediğiniz yetim kadınlarla küçük, zayıf yetim çocukların haklarına dair hükümler size bu Kitap'ta okunup duruyor. Yetimlerin haklarını vermekte tam adaleti gözetin. Yaptığınız her iyiliği, Allah mutlaka bilir.*”¹³⁴

İslâm tefsir tarihinde bu âyete getirilen yorumlar, Nisâ sûresi 3. âyete

¹²¹ Râzî, *Mefâtihu'l-gayb*, c. XXXII, s. 302.

¹²² Mevdûdî, *Tefhîmu'l-Kur'ân*, c. VII, s. 258; Ayrıca bkz. Taberî, *Câmiu'l-beyân*, c. XXI, s. 338; c. XXIV, s. 630; Râzî, *Mefâtihu'l-gayb*, c. XXXII, s. 302.

¹²³ Benzer bir yorum için bkz. Kasapoğlu, *Kur'ân Psikoloji Atlası*, c. III, s. 33.

¹²⁴ Cemal Ağırman, "Fert ve Toplumun Yetim ve Öksüzlere Karşı Sorumlulukları" *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, c. VII (2007), sy. 2, s. 10.

¹²⁵ Kâsumî, *Mehâsinü't-te'vil*, c. III, s. 103.

¹²⁶ Canan, *Hadis Ansiklopedisi*, c. I, s. 404.

¹²⁷ Nisâ, 4/3.

¹²⁸ Maverdî, *en-Nüket*, c. I, s. 448; Kâsumî, *Mehâsinü't-te'vil*, c. III, s. 12; Reşîd Rızâ, *Menâr*, c. IV, s. 278.

¹²⁹ Râzî, *Mefâtihu'l-gayb*, c. III, s. 587.

¹³⁰ Râzî, *Mefâtihu'l-gayb*, c. IX, s. 485.

¹³¹ Zemahşerî, *Keşşâf*, c. I, s. 467.

¹³² Elmalılı Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur'ân Dili*, c. II, s. 1282-1283; Tâhir b. Aşûr, *et-Tahrîr ve't-tenvîr*, c. IV, s. 212.

¹³³ Süleyman Ateş, *Kur'ân Ansiklopedisi*, Kur'ân Bilimleri Araştırma Vakfı (KUBA), İstanbul trz., c. XXII, s. 463-464.

¹³⁴ Nisâ, 4/127.

ilişkin ortaya konan açıklamalarla paralellik arz etmektedir. Ancak burada yetimlerle alakalı hükümlerin kitapta yer aldığı kaydedilmektedir. Tefsir tarihinin iki önemli siması olan Zemahşerî ve Râzî'ye göre yetimlerle ilgili hükümlerin levh-i mahfuzda yazılı olduğunun beyan edilmesi, bu mesele- nin önemini ve büyüklüğünü göstermektedir.¹³⁵

Sonuç olarak Kur'ân, vazettiği ilke ve prensiplerle yetimlerin sadece nefis ve mallarını değil ırz ve namuslarını, ailevî ve içtimaî hayatlarını da korumayı hedeflemiştir. Kur'ân, toplumun ve sosyal yapının en önemli temel taşıını teşkil eden aile müessesesinin inşasında bilhassa yetimlerin haklarını savunarak onlara yönelik muhtemel suiistimallerin önüne set çekmiştir.

Kur'ân perspektifinden hareketle yapılan bütün bu açıklamalardan sonra burada Kitâb-ı Mukaddes'in yetime bakışına kısaca temas etmek hem mukayesede bulunmak hem de bütüncül bir bakış açısına sahip olmak için isabetli olacaktır.

Aynı kaynaktan beslenen semavî kitapların çıkış ve gönderiliş noktalarının bir olması, kimi zaman onların birbirini tasdik ve teyid eden ahlâkî, itikadî ve amelî hükümler içermesine müncer olmuştur. Hem Kur'ân'da hem de tahrife maruz kalmasına rağmen Kitâb-ı Mukaddes'te birbiriyle örtüşen ve aynı temayı ele alan hususlar arasında yetimlerin gözetilmesi ve haklarının korunması gelmektedir. Özellikle Eski Ahit'te yetime yardım edilmesi gerektiği pek çok defa, açık bir şekilde vurgulanmıştır. Bilhassa “Rab garipleri korur, yetime ve dul kadına yardım eder.”¹³⁶ şeklindeki ifadeler, İslâm'ın ana kaynaklarında geçen ibarelerle paraleldir. Bunun yanı sıra, Tanrı'ya karşı yapılan dualarda çaresizlerin O'na dayandığı, öksüzlere O'nun yardım ettiği, sıkıntı ve acı çekenleri O'nun görüp gözettiği belirtilmiştir.¹³⁷ Yine Eyüp Peygamber, kendisine ait güzel vasıflarını anlattığı bir yerde öksüzle ekmeğini paylaştığını ve ona el kaldırmadığını vurgulamış aksi durumda ise kolunun omzundan düşmesini ve kol kemiğinin ise kırılmasını isteyerek¹³⁸ öksüze sahip çıkmanın Peygamber ahlâkî olduğunu göstermiştir. Ayrıca “dul ve öksüz hakkı yemeyeceksiniz.”¹³⁹ ve “Öksüzlerin toprağına el sürme.”¹⁴⁰ şeklindeki uyarılar da inananların sosyal sorumluluk bilinciyle hareket etmeleri, başkalarına özellikle de zayıf kimselere karşı asla haksızlık yapmamaları gerektiğini bildirmektedir. Bu bağlamda Mezmurlar'da geçen “Zayıfın, öksüzün davasını savunun; mazlumun yoksulun hakkını arayın.” beyanları konumuz açısından son derece

¹³⁵ Zemahşerî, *el-Keşşâf*, c. I, s. 558; Râzî, *Mefâtihu'l-gayb*, c. IV, s. 233; Ayrıca bkz. Kasapoğlu, *Kur'ân Psikoloji Atlası*, s. 37.

¹³⁶ Mezmurlar, 146/9.

¹³⁷ Mezmurlar, 10/14

¹³⁸ Eyüp, 31/16-23.

¹³⁹ Çıkış, 22/22.

¹⁴⁰ Süleymanın Özdeyişleri, c. XXIII, s. 10.

önemlidir.¹⁴¹

Yeni Ahit'te ise yetime sahip çıkma Eski Ahit'te olduğu kadar yoğun bir şekilde ele alınmamıştır. Görebildiğimiz kadarıyla yetime yönelik doğrudan referansta bulunmayı, sadece Havâri Yakup yapmıştır. Ona göre bir kişinin Tanrı'nın gözünde değer ve itibar elde edebilmesi için birtakım vasıflara sahip olması gerekmektedir. Bu çerçevede öksüzlerin sıkıntılı durumlarında ziyaret edilmeleri, yerine getirilmesi zorunlu bir şart olarak özellikle zikredilmiştir.¹⁴² Bunun dışında, Yeni Ahit'te yoksula yardım etmenin önemini ortaya koyan ifadeler de¹⁴³ yetimin gözetilmesini ve korunup kollanmasını dolaylı olarak salık vermektedir. Zira buralarda takyid edici ve kısıtlayıcı bir ifade kullanılmayarak yetimleri de kapsayacak şekilde yoksullar veya güçsüzler şeklinde genel ifadelere yer verilmiştir.

Yukarıda serdedilen bu genel değerlendirmelerden de anlaşılacağı üzere yetime sahip çıkma ve onların haklarını muhafaza etme Kitâb-ı Mukaddes'te dinî bir sorumluluk olarak inananların omuzuna yüklenmiştir. Ancak vahiy zincirinin en parlak halkası ve semavî kitapların da en mütekâmilî olması yönüyle Kur'ân, yetimlere ilişkin hususları çok daha sistemli ve kapsamlı bir şekilde ele almış ve müminlerin bu hususta insanî, vicdanî, dinî, ahlâkî, hukukî, iktisadî ve içtimaî açıdan sorumluluk taşıdıklarını beyan ederek son noktayı koymuştur.

3.6. Kur'ân'da Yetimlerle İlgili Doğrudan Hz. Peygamber'e Yönelik Hitap

İlahî Kelâm'daki emir ve yasakları, öğüt ve tavsiyeleri, hayata en mükemmel şekilde yansıtan ve bu yüzden de yaşayan Kur'ân olarak nitelendirilmeyi tam manasıyla hak eden tek şahsiyet, hiç şüphesiz Hz. Peygamber'dir. O hayatın bütün alanlarında inananlar için rol model olma vasfına sahip en büyük rehberdir. Bu yüzdendir ki Müslümanlar, nebevî uygulamaları kendilerine modellemek zorundadırlar.

Bilindiği üzere Hz. Peygamber henüz doğmadan babasını, 6 yaşındayken annesini, 8 yaşındayken de dedesini kaybetmiştir. Üst üste en yakınlarını kaybetmek suretiyle derin bir sarsıntı yaşayan ve yetim kalan Hz. Peygamber'e, Allah'ın yardımıyla sahip çıkmıştır. Nitekim bu husus Duhâ sûresi 6. âyette şöyle bildirilmiştir: “*O senin yetim olduğunı görüp de sana sahip çıkmadı mı?*” Müfessirlerin de belirttiği üzere Hz. Peygamber'e Allah tarafından sahip çıkılmasının ve himaye edilmesinin sağlanması, ona yapılmış en büyük lütuflardan birisidir.¹⁴⁴ Bu lütfu sayesinde Hz. Peygam-

¹⁴¹ Mezmurlar, 82/3.

¹⁴² Yakup, c. I, s. 27.

¹⁴³ Matta, 6/1-4.

¹⁴⁴ Taberî, *Câmiu'l-beyân*, c. XXIV, s. 489; Râzî, *Mefâtihu'l-gayb*, c. XXXI, s. 195-196; Mâverîdî, *en-Nüket*, c. VI, s. 293; Merâgî, *Tefsiru'l-Merâgî*, c. XXX, s. 185.

ber, önce dedesinin sonra da amcasının yanında en güzel şekilde himaye edilmiştir.¹⁴⁵ İşte Hz. Peygamber'in yetim olduğu hâlde Allah tarafından himaye edilip korunması, O'nun omuzuna ümmetin yetimlerini himaye etme sorumluluğunu yüklemiştir.¹⁴⁶

Ayrıca söz konusu âyette zikredilen “*âvâ*” fiili, Arap dilinde bir kimseye acıyarak kucak açma, şefkat göstererek bağrına basma, nazik ve kibar bir şekilde karşılama gibi anlamları içine almaktadır.¹⁴⁷ Öyle görünüyor ki yetimler sadece maddi açıdan yoksulluk çekmemekte şefkat, merhamet ve muhabbet yönünden açlık hissettikleri için manevi açıdan da yoksulluk çekmektedirler. Bu yüzden de yetimleri, sadece malla değil sevgi ve şefkatle doyurmak son derece önemlidir. İşte Allah'ın lütfu sayesinde ki Hz. Peygamber, yetim olmasına rağmen kendisine çok iyi bakılmıştır. Bütün bunlara karşılık Yüce Allah da bir manada elçisinden şunları istemiştir: “Allah'a duyduğun minnettarlığın bir neticesi olarak sakın yetimlere karşı kötü davranma, hor bakma, onları aşağılama ve onların elindekileri sahiplenmeye kalkma, onlara karşı itici olma, haksızlıkta bulunma, onlara şefkat ve merhametle yaklaş.”¹⁴⁸ İşte bütün bu muhteva çok özlü bir şekilde şu âyetle ifade edilmiştir: “*O hâlde sen de sakın yetimlere kötü davranma.*”¹⁴⁹ Allah Teâlâ, yetim olarak büyüyen elçisine bu şekilde hitap ederek onu bu konuda özellikle uyarmıştır. Allah tarafından kendisine iletilen her türlü mesajı hakkıyla temsil ve tatbik eden Hz. Peygamber, bu hususta da ümmetine tam bir örneklik teşkil etmiştir. Nitekim O, bizzat kendisi gibi yetim kalan Hz. Enes'e sahip çıkmış ve on yıl süreyle onu himayesine almıştır.¹⁵⁰ Bu müddet zarfında kendisine karşı gösterilen nebevî muameleyi Hz. Enes şu veciz sözlerle özetlemiştir: “*Ben hizada ve seferde Resûlullah'a hizmet ettim. Yaptığım bir şeyden ötürü bana asla “Niye bunu yaptın!” demediği gibi yapmadığım bir şeyden ötürü de “Niye bunu yapmadın!” demedi.*”¹⁵¹ Yine Allah Resulü, Hz. Ümmü Seleme ile evlendiğinde bu hanım sahâbînin beş tane yetimi vardı. Bu beş çocuğun babası ise bir savaşta şehit düşen meşhur sahâbî, Ebû Seleme idi. Hz. Peygamber, bu beş çocuğa, öz babalarını aratmayacak bir özveri, şefkat, merhamet ve sevgiyle muamele etmiştir.¹⁵² Aynı şekilde Allah Resulü, babası Uhud'da şehit düşmüş olan Beşîr b. Akra'ye ziyaret etmiş ve çocuğun ağladığını görünce, “*Ağlama*

ey sevgili çocuk, ne diye ağlıyorsun? Ben baban, Ayşe de annen olsun, istemez misin?” diyerek onu teselli etmiştir. Beşîr de “*Evet isterim.*” cevabını verince Hz. Peygamber eliyle onun başını okşamıştır.¹⁵³

Hz. Peygamber bu uygulamalarından başka bir çok sözlü beyanıyla ümmetini, yetimleri himaye etmeye, onlara sahip çıkmaya, koruyup kollamaya ve güzel muamelede bulunmaya teşvik ederek bunların Allah katında çok büyük bir değer ifade ettiğini göstermiştir. Bu noktada hadis külliyyatı içerisindeki bazı nebevî beyanlara yer vermek, yetime verilen önemi zihinlerde daha da perçinleştirecektir. Allah Resulü bir defasında “*Her kim bir yetimin başını okşarsa elinin değdiği her kıl, kıyamet gününde onun içi bir nur olur.*”¹⁵⁴ buyurmuştur. Yine Hz. Peygamber, “*Ben ve yetime bakan kimse cennette şöyleyiz.*” Orta parmağı ile başparmağını yan yana getirip aralarını açıp kapayarak işaret etti.¹⁵⁵ “*Müslümanlar içinde en hayırlı ev kendisine iyilik yapılan bir yetimin bulunduğu evdir. Müslümanlar içinde en kötü ev de kendisine kötülük yapılan bir yetimin bulunduğu evdir.*”¹⁵⁶ “*Kim üç yetimi yetiştirir, nafakasını temin ederse, sanki ömrü boyu geceleri namaz kılmış, gündüzleri oruç tutmuş ve sabahtan akşama yalın kılıç Allah yolunda cihad etmiş gibi sevap alır. Keza ben ve o, şu iki kardeş (parmak) gibi cennette kardeş oluruz.*” buyurdu ve şahadet parmağı ile orta parmağını birbirine yapıştırdı.¹⁵⁷ şeklindeki sarîh beyanlarıyla yetime iyilikte bulunmanın ecir bakımından büyüklük, fazilet bakımında üstünlük, insanlık bakımından erdemlilik arzettiğini ortaya koymaktadır.

Netice itibarıyla Kur'ân'ın hükümlerini tam olarak uygulayan Hz. Peygamber, söz ve davranışlarıyla yetimlere nasıl bakılması gerektiği hususunda da ümmetine tam bir rehberlik yaparak örneklik oluşturmuştur.

Allah, yetim hâlde bulunan elçisini nasıl koruyup gözetmişse, yine Hz. Peygamber de, çevresindeki yetimlere en güzel şekilde el uzatıp sahip çıkmışsa, Müslümanların da ilâhî ve nebevî ahlâk gereğince yakın akraba ve çevrelerinde bulunan yetimlere kol kanat germeleri, şefkat ve merhametle muamele etmeleri, içtenlikle ve sevgiyle davranmaları gerekmektedir.

Sonuç

Kur'ân, diğer tüm insanlar gibi yetimlerin de insan onur ve haysiyetine yaraşır bir hayat sürmelerini öngörmüştür. Bu yönüyle Kur'ân, câhiliye döneminde hor ve hakir görülmüş yetimleri maddi ve manevi olarak güvence altına alarak onların insanca yaşamalarını ve suiistimale maruz

¹⁴⁵ Kurtubî, *el-Câmi li ahkâmi'l-Kur'ân*, c. XX, s. 87; Mâverî, *en-Nüket*, c. VI, s. 293.

¹⁴⁶ Yetimlerin himayesiyle ilgili geniş bilgi için bkz. Cemâl Muhammed, *Hukûku'l-yetimi fi'l-fikhi'l-İslâmî*, s. 17-20.

¹⁴⁷ İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, c. XIV, s. 53.

¹⁴⁸ Kasapoğlu, *Kur'ân Psikoloji Atlası*, c. III, s. 52.

¹⁴⁹ Duhâ, 93/9.

¹⁵⁰ İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-kübrâ*, c. III, s. 610.

¹⁵¹ Buhârî, “*Vesâyâ*”, 25.

¹⁵² Ali el-Müttakî, *Kenzu'l-ummâl*, c. VIII, s. 298.

¹⁵³ Ali el-Müttakî, *Kenzu'l-ummâl*, c. VIII, s. 298.

¹⁵⁴ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, c. V, s. 250.

¹⁵⁵ Buhârî, “*Talâk*”, 25; Ebû Dâvûd, “*Edeb*”, 23; Tirmizî, “*Birr*”, 14; Müslim, “*Zühd*”, 42.

¹⁵⁶ İbn Mâce, “*Edeb*”, 6.

¹⁵⁷ İbn Mâce, “*Edeb*”, 6.

kalmamalarını istemiştir. Bu noktada yetimleri birer emanet kabul ederek onları kendi çocuklarımız gibi değerlendirip himayemize almamız ve onlara sahip çıkmamız gerekmektedir. Nitekim Kur'ân âyetleri, Hz. Peygamber'in sözlü beyanları ve fiilî uygulamaları bizlere yetimlerle ilgili pek çok sorumluluk ve yükümlülük tahmil etmektedir. Bu cümleden olarak yetimlere kol kanat germek; şefkat, merhamet ve muhabbetle muamele etmek, dert ve sıkıntılarıyla yakından ilgilenmek, din ve dünya işlerinde en güzel şekilde yol gösterici olmak ve rehberlik yapmak üzerimize düşen mükellefiyetlerdendir.

Küçük yaşta babasını yitirmek suretiyle hayat yolculuğunda çok önemli bir desteğini kaybeden bir çocuğun maddi ve manevi açıdan nasıl bir boşluk içerisine düşeceği izahatından varestedir. İşte bu derin boşluğun doldurulmasına yönelik büyük ve önemli bir görev, insanî ve İslâmî bir vazife olarak önce yetim yakınlarının, sonra Müslüman bireylerin ve toplumun, nihai olarak da devletin omuzunda bulunmaktadır. Bu çerçevede üzerinde sorumluluk bulunan kişi ve kurumlar yetim kalan çocuğu geleceğe hazırlayarak onların kendilerine ve içinde yaşadıkları topluma faydalı birer fert olmaları için ellerinden geleni yapmak zorundadırlar. Kimsesiz kalan çocuklara sahip çıkılması konusunda, göz ardı edilemeyecek bir husus, onların sıcak bir aile ortamında yetiştirilmeleridir. Zira Kur'ân, yetimlerle bir arada yaşamaya onlarla hayatı paylaşmaya ve kardeşlik bağı tesis etmeye teşvik etmiştir. Çünkü bu durum, onların hem ruhsal ve psikososyal gelişimleri hem de dışlanmışlık psikolojisinden kurtulmaları adına son derece önemlidir.

Herkesin bir gün kendi çocuk veya torunlarının da yetim kalabileceği ihtimalini düşünerek âyet ve hadislerdeki emir, tavsiye ve öğütler çerçevesinde yakınında ve çevresinde bulunan yetimlere sahip çıkması, onları her yönden koruyup kollaması, onların tâlim ve terbiyesi adına her türlü gayreti göstermesi gerekir. Eğer kişi, bunları yapmaya muktedir değilse hiç olmazsa yetimlerin başına okşayarak onlara güzel söz, güler yüz ve tatlı dille mukabele etmek ve böylece onları hoşnut etmek durumundadır.

Kur'ân, konuyla ilgili âyetlerde Müslüman bireyleri ve toplumu bilinçlendiren bazı önemli hususlara işaret etmiştir. Bu bağlamda yetimlere karşı yapılan her türlü haksızlığı Allah'ın bildiği haber verilerek toplumun en zayıf halkasını oluşturan yetimlerin suiistimal edilmelerine karşılık uhrevî motivasyon temin edilmiştir. Bu sayede kişi veya kişilere, vazgeçilmez bir inanç manzumesi olan ahiret inancı oldukça net bir biçimde hatırlatılmış, yetimlere yönelik olumlu-olumsuz her türlü fiilin muhakkak surette bir karşılığı olacağı açık bir biçimde vurgulanmıştır.

Ayrıca bir taraftan ahiret inancını yalanlayan inkârcı zihniyetin en belirgin hususiyetlerinden birisi olarak onların yetimi itip kakmaları, azarlama

ve hor görmeleri zikredilmiş, diğer taraftan da nankörcü insan tipolojisinin en bariz sıfatı olarak yetim ve yoksula ikramda bulunmamaları anlatılmıştır. Dolayısıyla da bütün bunların bir manada Yüce Yaratıcı'yı inkâr eden ve ona nankörlükte bulunan kâfir ve nankör insanların sıfatları olduğu belirtilmiştir.

Duhâ sûresi 6. âyette de sarıh bir biçimde vurgulandığı üzere Hz. Peygamber'in yetim olduğu hâlde, Cenab-ı Allah tarafından himaye edilmesi, Müslüman topluma âdeta bir model oluşturmaktadır. Müfessirlerin pek çoğu tarafından benimsenen yaklaşıma göre Allah'ın elçisini koruyup kollaması, başta Hz. Peygamber olmak üzere bütün ümmete yönelik bir mesaj anlamına gelmektedir. Buna göre Müslümanların ilâhî ahlâkla ahlâklanarak ümmetin yetimlerine kol kanat germeleri, onların bireysel, sosyal ve ekonomik haklarını güvence altına almaları gerekmektedir. Yine yetimlere iyilik ve ihsanda bulunan erdemli ve hayırlı kulların takınmaları gereken tavırlardan birisi de, onların iyilik ve hayır adına ortaya konan her işi, hiçbir beklenti içerisine girmeksizin sadece Allah rızası adına yapmalarıdır.

Kaynakça

- Ali el-Müttakî, *Kenzu'l-ummâl*, Müessesetü'r-Risâle, Beyrut 1985/1405.
- Acar, Ali, "Yetimlerin Sosyal Güvenliği", *Diyanet İlmî Dergi*, 1993, c. IV, sy. 29, s. 81-90.
- Ağırman, Cemal, "Fert ve Toplumun Yetim ve Öksüzlere Karşı Sorumlulukları" *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, c. VII (2007), sy. 2, s. 9-30.
- Ateş, Ali Osman, *İslâm'a Göre Câhiliye ve Ehl-i Kitap Örf ve Âdetleri*, Beyan Yay., İstanbul 1996.
- Ateş, Süleyman, *Kur'ân Ansiklopedisi*, Kur'ân Bilimleri Araştırma Vakfı (KUBA), İstanbul trz.
- Altuntaş, Halil, "Kur'ân ve Sünnet Perspektifiyle Yetimler ve Öksüzler", *IV. Din Şurası*, Ankara 2009.
- Başkan, Ömer, *Yetim Kavramı Bağlamında Mekki Âyetlerde Toplumun Zayıf Unsurlarına Yönelik Koruyucu Dil*, Çorum Belediyesi Kültür Yay., Çorum 2013, s. 452-459.
- Beyhakî, Ebû Bekr Ahmed b. el-Hüseyn b. Ali, *es-Sünenü'l-kübrâ*, Dâiretü'l-Maârifü'l-Osmaniyye, Haydarâbâd, 1344.
- Bilgin, Beyza, "Yetim ve Kimsesiz Çocuklarla İlgili Tesis Kurmanın ve Yaşatmanın Önemi", *Diyanet İlmî Dergi*, 1997, c. XXXIII, sy. 3, s. 3-18.
- Buhârî, Ebû Abdullah Muhammed b. İsmail, *el-Câmiu's-sahîh*, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 1994.
- Canan, İbrahim, *Kütüb-i Sitte Muhtasarı Tercüme ve Şerhi (Hadis Ansiklopedisi)*, I-XVIII, (II, 517-535), Akçağ Yayınları, Ankara 1988.

- _____, *Kur'ân'da Çocuk*, İstanbul 1984.
- Cemâl, Muhammed, *Hukûku'l-yetimi fi'l-fikhi'l-İslâmî*, Câmiâtü'n-Neca-hi'l-Vataniyye Külliyyati'd-Dirâseti'l-Ulya, Filistin 2007.
- Cessâs, Ebû Bekr Ahmed b. Alî Râzî, *Ahkâmü'l-Kur'ân*, Dâru İhyai't-Türâ-si'l-Arabî, Beyrut 1985.
- Cevad Ali, *el-Mufasssal fî tarihi'l-Arab kable'l-İslâm*, Beyrut 1970.
- Derveze, İzzet, *et-Tefsîru'l-hadîs*, Ekin Yay., İstanbul 1998.
- _____, *Asru'n-nebi*, Mehmet Yolcu, Ekin Yay., İstanbul 1998.
- Ebû'l-Bekkâ, Eyyüb b. Mûsâ el-Hüseynî, *el-Külliyat mu'cem fi'l-mustala-hati ve'l-furûki'l-lugaviyye*, Müessesetü'r-Risâle, Beyrut trz.
- Ebû Dâvûd, Süleyman b. el-Eş'as es-Sicistanî, *Sünenü Ebî Dâvud*, Dâru'l Kütübî'l-Arabî, Beyrut trz.
- Erdoğan, Mehmet, *Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü*, İstanbul 1998.
- Eymen Humey Ömer Hammâd, *Ahkâmü'l-yetimi'l-maliyeti fi'ş-şeria-ti'l-İslâmiyye ve tatbikatıha fi mehâkimi'ş-şer'iyye*, Külliyyati'ş-Şeria, Gazze 2009.
- Ferrâ, Ebû Zekeriya Yahyâ b. Ziyâd b. Abdilâh b. Manzûr ed-Deylemi, *Meâni'l-Kur'ân*, Dâru'l-Mısıriyye li't-Te'lif ve't-Terceme, Mısır trz.
- Firüzâbâdî, Mecduddin Ebû Tâhir Muhammed b. Yâkub, *el-Kamusu'l-Mu-hit*, Müessesetü'r-Risâle, Beyrut 2005.
- Hamidullah, Muhammed, *İslâm Peygamberi*, çev. Salih Tuğ, Yeni Şafak Kültür Hizmeti, Ankara 2003.
- Heysemî, Nûreddin Ali b. Ebî Bekr, *Mecmau'z-zevâid ve menbau'l-fevâid*, Dâru'l-Fikr, Beyrut 1412.
- İbn Aşûr, Tâhir, *et-Tahrîr ve't-tenvîr*, Dâru Tunusiyye, Tunus 1984.
- İbnü'l-Arabî, *Ahkâmü'l-Kur'ân*, İsâ el-Babi el-Halebî, Kahire 1974.
- İbn Hişam, Ebû Muhammed Abdülmelik, *es-Sîretü'n-Nebeviyye*, Kahire 1955.
- İbn Kesir, *Tefsiru'l-Kur'âni'l-Azîm*, Dâru't-Taybe, Riyad 1999.
- İmam Malik, Ebû Abdullah Malik b. Enes, *el-Muvatta*, tahk. Takiyyuddin en-Nedvî, Dâru'l-Kalem, Dimaşk 1991.
- İbn Mâce, Ebû Abdullah Muhammed b. Yezid el-Kazvinî, *Sünenü İbn Mâce*, tahk. Muhammed Fuad Abdülbâki, Dâru'l-Fikr, Beyrut trz.
- İbn Manzûr, Ebû'l-Fadl Muhammed b. Mükerrrem b. Alî el-Ensârî (711/1311), *Lisânü'l-Arab*, Dâru Sâdır, Beyrut trz.
- İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-kübrâ*, Mektebetü'l-Hanci, Kahire 2001.
- Kâsımî, Mehâsinü't-te'vîl, Cemâluddin b. Muhammed Said b. Kâsım, Dâru'l-Kütübî'l-İlmiye, Beyrut 1418.
- Kurtubî, Ebû Abdullah Muhammed b. Ahmed b. Ebî Bekr, *el-Câmi li ah-kâmi'l-Kur'ân*, Dâru Âlemi'l-Kütüb, Riyad 1952.
- Kutub, Seyyid, *Fî zilali'l-Kur'ân*, çev. Saraç, M. Emin; Şengüler, İ. Hakkı; Karlığa, Bekir), I-XVI, Hikmet Yay., İstanbul 1979.

- Maverdî, Ebû'l-Hasen Ali b. Muhammed b. Muhammed b. Habib el-Basrî el-Bağdâdî, *en-Nüket ve'l-uyûn*, Dâru'l-Kütübî'l-İlmiye, Beyrut trz.
- Merâgi, *Tefsiru'l-Merâgî*, Matbaatu Mustafa Babi, Mısır 1946/1365.
- Mukâtil b. Süleyman, *Tefsir*, Dâru İhyai't-Türâsi, Beyrut 1423.
- Mevdudî, Ebû'l-Alâ, *Tefhîmu'l Kur'ân*, İnsan Yay., İstanbul 1991.
- Müslim, Müslim b. el-Haccâc, *Sahîhu Müslim*, Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Ara-bî, Beyrut trz.
- Nesâî, Ebû Abdurrahman Ahmed b. Şuayb, *Sünenü'n-Nesâî*, tahk. Abdül-fettâh Ebû Gudde, Mektebetü'l-Metbûati'l-İslâmiyye, Haleb 1986.
- Râzî, Fahreddin Muhammed b. Ömer, *Mefâtihu'l-gayb*, Dâru'l-Kütü-bi'l-İlmiyye, Beyrut 2000.
- Rızâ Reşîd, Muhammed b. Ali, *Tefsiru'l-menâr*, Heyetü'l-Mısıriyye, Mısır 1990.
- Sabûnî, *Ravâiu'l-beyân tefsîru âyâti'l-Kur'ân*, Mektebetü'l-Gazzâlî, Dı-maşk 1980.
- Sancık, Murat, *İslâm Öncesi Dönem Câhiliye Kültürü*, Isparta 2002.
- Semerkandî, Alaaddin Ali b. Yahyâ, *Bahru'l-ulûm*, Sezgin Neşriyat, İs-tanbul 1993.
- Şâfî, Ebû Abdullah Muhammed b. İdris b. Abbas, *Ahkâmü'l-Kur'ân*, Dâ-ru'l-Kütübî'l-İlmiyye, Beyrut 1980.
- Şâtîbî, Ebû İshâk İbrâhim b. Mûsâ b. Muhammed el-Gırnatî, *el-Muvafakât*, tahk. Ebû Ubeyde Dâru İbn Affan, Huber 1997/1417.
- Şeltut Mahmut, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Kerîm*, Kahire 1424, 2004.
- Taberî, *Câmiu'l-beyân fî te'vîli'l-Kur'ân*, tahk. Ahmed Muhammed Şâkir, Müessesetü'r-Risâle, 2000.
- Temel, Nihat, *Kur'ân'da Sosyal Güvenlik Kurumu Olarak İnfak*, Marma-ra Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, no: 187, İstanbul 2001.
- Tirmizî, Ebû İsâ Muhammed b. İsâ, *el-Câmiu's-sahîh süneni't-Tirmizî*, tahk. Ahmed Muhammed Şakir, Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, Beyrut trz.
- Zebidî, Ebû'l-Feyz Murtazâ Muhammed b. Muhammed b. Muhammed, *Tâcü'l-arûs min cevâhiri'l-Kâmus*, tahk. Abdülhalim Tahâvî, et-Türâ-sü'l-Arabî, Kuveyt 2001.
- Zemahşerî, Ebû'l-Kâsım Mahmûd b. Ömer, *el-Keşşâf an hakâiki't-tenzîl ve Uyûni'l-ekâvîl fî vucûhi't-te'vîl*, Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, Beyrut trz.